

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
Факультет суспільно-гуманітарних наук
Кафедра всесвітньої історії

Кваліфікаційна робота

Спорт як інструмент пропаганди в фашистській Італії (1922–1943)

Спеціальність: 032 «Історія та археологія»
Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)

Волкова Матвія
Костянтинович студента
групи ІСТб-2-21-4.0д

Науковий керівник:

Світлана Серафимівна Андрєєва,
доцент кафедри всесвітньої
історії, кандидат історичних наук

Роботу захищено «___» _____ 2025

р. Оцінка _____

Київ-2025

ЗМІС

Т

ВСТУ

П

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Огляд історіографії

1.2 Джерельна база

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ІДЕОЛОГІЧНА БАЗА ВИКОРИСТАННЯ СПОРТУ У ФАШИСТСЬКІЙ ІТАЛІЇ

2.1. Становлення спорту в Італії до приходу до влади Муссоліні

2.2. Ідеологія фашизму: роль фізичної культури та спорту в пропаганді

2.3. Формування державної політики у сфері спорту як засобу політичної мобілізації

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ І ІНСТИТУЦІЙНА РЕОРГАНІЗАЦІЯ СПОРТУ ЗА РЕЖИМУ БЕНІТО МУССОЛІНІ

3.1. Структурна перебудова спортивного життя: створення нової системи управління

3.2. Масова популяризація спорту: інфраструктурні проєкти і медійна підтримка

РОЗДІЛ 4. СПОРТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ ФАШИСТСЬКОГО РЕЖИМУ ТА ЙОГО СПАДЩИНА

4.1. Пропагандистська експлуатація міжнародних успіхів: футбол як вітрина режиму

4.2. Масовий спорт та молодь: Opera Nazionale Balilla як інструмент виховання нового покоління італійців

4.3. Падіння режиму Беніто Муссоліні і трансформація спортивної культури в Італії

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ

ДЖЕРЕЛ ДОДАТКИ

ВСТУП

У сучасному суспільстві спорт розглядається не лише як галузь фізичної культури, але й як багатогранне соціокультурне явище, що відіграє вагомую роль у формуванні ідентичності, ціннісних орієнтацій та політичної культури населення. На перетині історії, ідеології та масової культури він набуває особливої значущості, коли використовується державними структурами як інструмент впливу. У цьому контексті дослідження спорту у фашистській Італії, зокрема за правління Беніто Муссоліні (1922–1943), набуває особливої актуальності. Адже саме в цей період спорт — і насамперед футбол — став не лише засобом дозвілля, але й потужним знаряддям політичної мобілізації та пропаганди, через яке режим впливав на свідомість мільйонів громадян.

Фашистський режим використовував спорт для реалізації багатьох стратегічних цілей: від культивування образу "нового італійця" — фізично досконалого, дисциплінованого і вірного державі — до демонстрації могутності на міжнародній арені. Через спортивні перемоги Італія повинна була втілювати у собі ідеали фашизму, а спортивні заходи ставали майданчиками для візуалізації сили режиму. Особливо показовим у цьому контексті був футбол, який, завдяки своїй популярності та емоційній насиченості, був легко інструменталізований фашистською пропагандою. Організація чемпіонату світу 1934 року в Італії, перемоги національної збірної на світових першостях, масове будівництво стадіонів і інституціоналізація фізичного виховання — усе це свідчить про системне використання спорту як елементу державної ідеології.

Актуальність теми зумовлена потребою переосмислити, як фашистський режим використовував спорт для впливу на масову свідомість і зміцнення влади. Історичний досвід Італії 1920–40-х років є важливим для розуміння політизації спорту та її загроз для демократичних інституцій.

Об'єктом дослідження є політика фашистського режиму у сфері спорту в Італії в 1922–1943 роках.

Предметом дослідження є особливості, механізми та наслідки використання спорту як засобу політичної пропаганди в умовах авторитарного правління.

Мета дипломної роботи є комплексний аналіз ролі спорту — передусім футболу — в реалізації ідеологічних стратегій фашистського уряду Беніто Муссоліні, вивчення його впливу на масову культуру, міжособистісну взаємодію та міжнародний імідж Італії.

Завдання дослідження.

1. Визначити передумови розвитку спорту в Італії до приходу до влади Муссоліні;
2. Дослідити державні інститути та засоби фашистської спортивної політики;
3. Виявити роль футбольних перемог у формуванні позитивного іміджу режиму;
4. Оцінити вплив спортивної пропаганди на свідомість і повсякденне життя населення;
5. Охарактеризувати наслідки політизації спорту для післявоєнної спортивної культури Італії.

Хронологічні межі роботи охоплюють період із 1922 року — прихід Беніто Муссоліні до влади — і до 1943 року — фактичне завершення фашистського правління. **Територіальні межі** охоплюють Італію, з акцентом на найбільші міста — Рим, Мілан, Турин, Болонью, — де концентрувалася основна спортивна діяльність.

Методологічну основу дослідження складають принципи історизму та об'єктивності. Застосовано історико-порівняльний метод (для аналізу фашистської спортивної політики у порівнянні з іншими європейськими

державами), контент-аналіз (при вивченні пропагандистських текстів та візуальних джерел), метод соціокультурного аналізу (для вивчення трансформацій громадської свідомості) і системний підхід, що дозволяє розглядати спорт як частину ширшого комплексу ідеологічного управління суспільством.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у комплексному дослідженні спорту не лише як частини соціального життя, але як свідомо вибудованої ідеологічної практики. Зосередження уваги на поєднанні культурної, політичної та психологічної функцій спорту в умовах фашистської диктатури, а також простежити довгостроковий вплив цих процесів на спортивну та політичну історію Італії. **Практичне значення** полягає в можливості використання результатів дослідження у навчальних курсах з історії Європи XX століття, політичної антропології та спортивної соціології.

Структура роботи відповідає меті та завданням дослідження і складається зі вступу, чотирьох розділів із підрозділами, висновків, списку використаних джерел та додатків. У першому розділі розглянуто Історіографію та джерельну базу цієї теми. У другому розділі розглянуто передумови ідеологізації спорту в Італії. У третьому — безпосередньо аналізується політика Муссоліні у сфері спорту, особливо футболу, та її пропагандистський потенціал. У четвертому — досліджуються наслідки цієї політики для суспільства й післявоєнної спортивної культури Італії.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Огляд історіографії

Проблематика використання спорту як інструменту пропаганди у фашистській Італії (1922–1943) стала об'єктом активної уваги як західних, так і українських дослідників. Історіографія теми вирізняється міждисциплінарним підходом: поєднуються дослідження з історії спорту, політичної історії, соціальної антропології, культурології та досліджень тоталітарних режимів.

Одним із фундаментальних напрямів історіографії є вивчення політичної інструменталізації футболу. Значний внесок у цей напрям зробили С. Мартін у монографії *Football and Fascism: The National Game Under Mussolini* (2004), Д. Бейл у статті *Mussolini and Football* (*Journal of Sport History*, 2018), а також Г. Горі у своїй роботі (*Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers* 2004). Усі ці автори підкреслюють роль футболу як засобу формування іміджу держави на міжнародній арені та консолідації внутрішнього політичного простору.

У ширшому контексті культури спорту в Італії міжвоєнної доби важливими є роботи Р. Бен-Гіят (*Fascist Modernities*, 2001), Д. Форгакс (*Rethinking Italian Fascism*, 1986), В. Де Гарсія (*The Culture of Consent*, 1981), які розглядають фізичну культуру як складову масової мобілізації та інструмент формування нової фашистської ідентичності.

Цінні міждисциплінарні підходи демонструють Х. Айхберг у статті *Body Cultures under Fascism* (1998) та І. Скаглія у роботі *Sport and International Politics* (2012), де проаналізовано спортивні практики як елемент ідеологічної дипломатії та пропаганди на міжнародній арені.

Фахові дослідження доповнюють дисертаційні праці — зокрема Л. Біянчі (*Mobilizing Bodies*, Університет Болоньї, 2012) та М. Конті (*Architecture and Ideology*, Політехнічний інститут Мілана, 2018), які зосереджуються на

зв'язку між архітектурою спортивних об'єктів та фашистською ідеологією.

1.2. Джерельна база

Джерельна база дослідження включає широкий спектр як первинних, так і вторинних джерел. Особливістю є значна кількість джерел у відкритому доступі, що полегшує їх інтеграцію у дослідницький процес.

Основу складають офіційні документи фашистського періоду, доступні через портал Normattiva.it. Такі як: *Legge sullo sport e la educazione fisica* (Legge n. 2064, 1928), *LEGGE 3 aprile 1926, n. 2247, REGIO DECRETO-LEGGE 16 maggio 1925, n. 582*.

Ці акти фіксують юридичне підґрунтя централізації фізичного виховання та створення ідеологічно контрольованих організацій — *Opera Nazionale Balilla, Opera Nazionale Dopolavoro*.

Програмні ідеологічні засади фашистського ставлення до фізичної культури розкриває текст Беніто Муссоліні *La dottrina del fascismo* (1932), доступний через *Internet Archive*. Він є важливим джерелом для аналізу концептуальної рамки, в якій спорт розглядався як інструмент виховання "нової людини".

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ІДЕОЛОГІЧНА БАЗА ВИКОРИСТАННЯ СПОРТУ У ФАШИСТСЬКІЙ ІТАЛІЇ

2.1. Становлення спорту в Італії до приходу до влади Муссоліні

Витоки організованого спорту в Італії сягають другої половини XIX століття, коли в європейських країнах почала формуватися нова культура дозвілля, спрямована не лише на фізичну активність, а й на національне виховання. У цьому процесі провідну роль відіграли британські впливи, зокрема поширення футболу, регбі та легкої атлетики, що були завезені до Італії англійськими моряками, торговцями, вчителями та інженерами, особливо в портових містах Генуї, Ліворно, Венеції та Неаполі. Спочатку спорт у Італії був обмеженим феноменом, що існував у межах привілейованих соціальних кіл, однак з розвитком національного руху та ідеї об'єднання Італії в єдину державу він почав набувати важливого соціального значення.¹

Італійська держава, що виникла після об'єднання 1861 року, потребувала нових механізмів формування громадянської лояльності та культурної уніфікації, і спорт став одним із таких засобів. В умовах, коли велика частина населення не ототожнювала себе з абстрактною італійською ідентичністю, а регіональні відмінності залишалися надзвичайно сильними, фізичне виховання та спортивна діяльність почали відігравати роль у формуванні загальнонаціональної спільноти. Це особливо актуалізувалося у зв'язку з політикою пам'яті, яка в Італії від початку XX століття спрямовувалась на створення героїчних наративів та символів спільного минулого. Спортивні досягнення в цьому контексті почали асоціюватися з національним тріумфом.

2

У 1898 році було засновано Італійську федерацію футболу (Federazione Italiana Giuoco Calcio — FIGC) що поклала початок організованому футбольному руху в країні. Перший національний чемпіонат, проведений

¹ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. p.23

² Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. Journal of Sport History. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 124.

того ж року, мав радше символічний характер, оскільки участь у ньому взяли лише чотири клуби. Проте саме цей крок означив перехід від аматорських ініціатив до створення єдиної національної спортивної структури, що відповідала вимогам індустріального суспільства.

На межі XIX–XX століть італійський спорт поступово виходив за межі елітарного кола і почав набувати рис масового явища. Цьому сприяли не лише зусилля спортивних ентузіастів, але й суспільні зміни, зокрема зростання міського населення, урбанізація, розвиток шкільної освіти. Разом із цим спорт почав сприйматися як інструмент соціалізації молоді та підготовки майбутніх громадян держави. В Італії зростала кількість спортивних клубів і шкіл, особливо у великих містах Півночі — Мілані, Турині, Болоньї. Цей процес супроводжувався виникненням міських змагань, спортивних газет, а також появою перших стадіонів, які стали символами модерності й урбаністичної цивілізації.³

Незважаючи на те, що до Першої світової війни спорт залишався здебільшого привілеєм буржуазії, він починав проникати й у середовище робітничого класу. Це стало можливим завдяки роботі соціалістичних і католицьких спортивних товариств, які прагнули залучити молодь до здорового способу життя і водночас прищепити їй певні політичні орієнтири. Тобто спорт почав набувати політичного підтексту задовго до того, як був повністю інструменталізований фашистським режимом.⁴ У період 1910-х років спортивні події вже активно висвітлювалися пресою, а футбол набував статусу одного з найулюбленіших видовищ серед міських мешканців.

Паралельно з формуванням спортивної інфраструктури і культури змагальності розгорталася дискусія про ідеологічну цінність спорту для нації. У суспільному дискурсі спорт почав розглядатися не лише як засіб зміцнення фізичного здоров'я, але і як механізм формування вольових якостей,

³ Conti M. Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 54 p.

⁴ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. European History Quarterly. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

дисципліни, відданості колективу. Ці риси у подальшому активно експлуатувати фашистський режим, але ще до його приходу до влади спорт уже був наділений потенціалом суспільного впливу, особливо серед молоді.

Таким чином, на момент, коли Муссоліні прийшов до влади у 1922 році, Італія вже мала сформовану, хоча ще не повністю інституціоналізовану спортивну систему. Футбол зайняв у ній особливе місце завдяки своїй видовищності, простоті та здатності викликати сильні емоції. Його поширення серед різних соціальних верств заклало підґрунтя для подальшого використання цього виду спорту в якості ефективного інструменту масового впливу.⁵ Спорт, а особливо футбол, став зручним полем для реалізації державної політики в галузі виховання і пропаганди, адже вже в попередній період продемонстрував свою здатність залучати, надихати й об'єднувати.

Як було вже сказано вище, італійський спорт від початку розвивався у тісному контакті з британською культурою, особливо в портових містах, де англійські торговці, моряки й інженери створювали перші спортивні клуби. Одним із найвідоміших прикладів став футбольний клуб "Генуя", заснований 1893 року англійськими підданими, який фактично поклав початок італійській футбольній традиції. Британці не лише завозили інвентар і правила гри, а й демонстрували організовану систему змагань, дисципліну, фейр-плей — етичні принципи, що лягли в основу європейського спортивного руху.

Вплив британської моделі проявився також у формуванні італійського уявлення про спорт як елемент національного престижу. Хоча Італія на той час лише розпочинала свій шлях у модерному спорті, приклад Англії переконливо демонстрував, як футбольні перемоги або інші спортивні здобутки можуть транслювати силу та цивілізаційну перевагу на міжнародному рівні.⁶ Таке розуміння почали переймати італійські інтелектуали та політики, які прагнули зробити з молодії держави сильного

⁵Martin S. Football and Fascism: The National Game Under Mussolini. Illustrated ed., reprint. Oxford : Berg Publishers, 2004. 121 p

⁶Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 227 p.

геополітичного гравця. Відповідно, спорт — особливо масовий і видовищний — ставав частиною стратегії культурної модернізації та самоствердження на міжнародній арені.

Британський приклад був важливий і в контексті освітньої системи. У британських школах, особливо в елітних закладах, фізичне виховання було інституціоналізованим і розглядалося як важливий чинник у формуванні лідерських якостей, патріотизму, витримки. Саме через систему шкільного спорту британська модель продукувала нове покоління громадян, здатних не лише до змагання, але й до підпорядкування колективній дисципліні. Цей принцип особливо імпонував італійським реформаторам, які прагнули оновити освітній процес у дусі національної єдності, дисципліни та готовності до служіння державі.⁷

Італійські спортивні організації також адаптували британські інституційні формати: створення федерацій за видами спорту, впровадження єдиних регламентів змагань, участь у міжнародних турнірах. Зокрема, заснована в 1898 році Італійська федерація футболу (FIGC) фактично наслідувала англійську Football Association, як за структурою, так і за логікою регулювання змагань. Водночас італійські спортивні газети, такі як «La Gazzetta dello Sport», переймали формат британських спортивних щоденників, у яких матчі не лише фіксувалися як події, а й коментувалися з позиції національного духу, гордості та символіки честі.⁸

У культурному вимірі британський спорт прищеплював Італії модель ритуалізованого суперництва, в якій змагання слугувало не стільки конфліктом, скільки узаконеним способом співіснування соціальних груп. Це особливо виявлялося у футбольних матчах, що швидко набули популярності в Італії. У цій грі глядач не лише підтримував «своїх», але й долучався до символічної практики, в якій перемога ототожнювалася з моральною правотою. Британський спортивний дух — з його індивідуалізмом,

⁷ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 229 p.

⁸ Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. Journal of Modern Italian Studies. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 319.

прагненням до чесного змагання, культом гідної поразки — став підґрунтям для формування спортивної етики в Італії, яка в майбутньому була змінена й трансформована під тиском фашистської ідеології.

Проте цей вплив не був одностороннім і безумовним. Італійські спортивні діячі поступово почали адаптувати британські моделі до місцевого контексту. У країні з глибокими регіональними відмінностями, конфесіональною та соціальною строкатістю, спорт не міг функціонувати лише як калька з британської системи.⁹ Уже в довоєнний період спортивні організації активно використовувалися для регіональної мобілізації, а клуби ставали осередками локального патріотизму, що контрастувало з універсалістським духом англійського спортивного імперіалізму.

У довоєнній Італії футбол поступово трансформувався із забавки для вузького кола ентузіастів у явище національного масштабу, яке відіграло вагомую роль у повсякденному житті різних верств населення. Цей процес був тісно пов'язаний із соціальними, культурними та політичними трансформаціями, що відбувалися в країні після її об'єднання та особливо наприкінці XIX — на початку XX століття. Якщо в перші роки свого існування футбол мав елітарний характер і був притаманний в основному англомовним громадам, студентам та інтелігенції, то вже у 1910–1920-х роках гра почала стрімко набирати популярності серед робітників, ремісників, дрібної буржуазії та молоді, що зумовлювалося як урбанізаційними процесами, так і розвитком транспортної та інформаційної інфраструктури.¹⁰

Одним із ключових чинників популяризації футболу в довоєнній Італії була його простота та доступність.¹¹ У порівнянні з іншими видами спорту, які потребували дорогого обладнання чи спеціальних умов, футбол можна було грати практично будь-де — на пустирях, у внутрішніх дворах, навіть на вулицях. Його динамічність і змагальність викликали сильні емоції, що

⁹ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 54 p

¹⁰ Петренко Л. А. Футбол та ідеологія: історичний аспект італійського досвіду. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018. 28 ст.

¹¹ De Grazia V. The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

особливо приваблювало міську молодь, яка шукала нові форми самореалізації в умовах модернізації. У період до Першої світової війни по всій країні почали виникати футбольні клуби, часто за ініціативи приватних осіб або громадських об'єднань. Такі клуби виконували не лише спортивну функцію, а й були осередками місцевої ідентичності, згуртовуючи навколо себе певні соціальні групи або навіть цілі мікроспільноти.¹²

Футбол почав сприйматися не просто як гра, а як вияв нової культури міста, в якій змагання, видовищність та колективна емоційність стали базовими компонентами масового дозвілля. За прикладом Великої Британії, футбольні матчі в Італії почали проводитися у вихідні дні, що надавало гри ритуального значення: неділя поступово ставала не тільки днем відпочинку, а й днем футболу.¹³ Зростала роль глядача, вболівальника, який уже не був пасивним спостерігачем, а перетворювався на активного учасника події. Вболівання за «свій» клуб ставало актом колективної приналежності, емоційного самоствердження та проявом нової форми публічного життя.

У період після Першої світової війни футбол пережив нову хвилю популярності. Ветерани повернулися з фронту, шукаючи в мирному житті структури, які могли б забезпечити порядок, дисципліну й емоційне розвантаження. Футбольні клуби виявилися саме такими інституціями. Крім того, у цей період розвиваються спортивні ЗМІ, особливо спеціалізовані видання, такі як «La Gazzetta dello Sport», які надавали футболу не тільки інформаційне, а й культурне забарвлення.¹⁴ Через репортажі, статистику, інтерв'ю та фотохроніки створювався новий міф про героя-спортсмена, який своїми досягненнями підносив честь району, міста, а згодом — і нації.

Саме у футболі почали проявлятися ті риси, які згодом будуть інституціоналізовані фашистським режимом: ієрархічність, дисципліна,

¹² De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 314 p.

¹³ Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

¹⁴ Goldstein M. *Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy*. *Sports and Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 18

мужність, самопожертва заради колективу.¹⁵ І хоча в довоєнний період ці риси ще не були системно оформлені в політичну програму, вони закладали основи для подальшого використання футболу як знаряддя державного впливу. Уже тоді футбольні перемоги сприймалися як престиж для міста, а вболівальники ідентифікували себе з командою у спосіб, що перевищував межі звичайного спортивного інтересу. Таким чином формувалася емоційна основа для майбутньої націоналізації спорту.¹⁶

Варто також зазначити, що довоєнне італійське суспільство ще не мало уніфікованої ідентичності. Регіоналізм, діалекти, культурні відмінності між Північчю та Півднем країни ускладнювали формування загальнонаціонального почуття належності.¹⁷ У цьому контексті футбол виконував об'єднувальну функцію: матчі між командами з різних регіонів створювали уявлення про Італію як єдиний спортивний простір. Це, в свою чергу, сприяло формуванню у масовій свідомості нових горизонтів уявлення про націю, які згодом стане основою для фашистської риторики «спортивної Італії».

Футбол у довоєнному суспільстві Італії таким чином виступив не лише як масовий вид спорту, а як форма соціального досвіду, що інтегрувала громадян у нові структури спільної участі, емоційної єдності та просторової взаємодії. Його значення виходило далеко за межі фізичної активності — гра стала ареною символічного змагання за честь, порядок і національну гідність. Саме завдяки такому багатовимірному потенціалу футбол і був обраний фашистським режимом як привілейований інструмент пропаганди, здатний одночасно мобілізувати, розважати і контролювати населення. І хоча ця трансформація ще тільки визрівала в довоєнний період, її основи були закладені саме тоді — у грі, яка поступово ставала більше, ніж грою.

¹⁵ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

¹⁶ Foot J. The Italian National Team and the Cult of the Leader: Mussolini, Football, and National Identity. *History Today*. 2007. Vol. 57, No. 7. P. 18–24.

¹⁷ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

2.2. Ідеологія фашизму: роль фізичної культури та спорту в пропаганді

Фашистська доктрина, що оформилася в Італії в перші десятиліття ХХ століття, була політичним, соціальним і культурним проєктом, який мав на меті трансформацію італійського суспільства відповідно до авторитарної, націоналістичної та мілітаристської ідеології. Основи фашистського світогляду були закладені у працях Беніто Муссоліні, зокрема в «Доктрині фашизму» (1932),¹⁸ а також у численних виступах, урядових маніфестах і політичній практиці режиму. Центральним елементом фашистської доктрини була ідея повного підпорядкування індивіда державі, визнання пріоритету нації над особистістю, а також активне прославлення сили, порядку, дисципліни та боротьби як форм національного самоствердження.¹⁹

Фашизм в Італії виник як відповідь на кризу ліберальної демократії, соціальні збурення після Першої світової війни, економічну нестабільність та загрозу поширення соціалізму. У цьому контексті ідеологія фашизму пропонувала нову модель національної єдності, яка ґрунтувалася не на інституційних процедурах чи правах громадянина, а на емоційній лояльності до держави, культі лідера і мобілізації мас. Одним із ключових понять стала концепція "тотального" суспільства, де всі сфери життя — політика, культура, освіта, праця, дозвілля — контролювалися або спрямовувалися державою в інтересах національної величі.²⁰

На відміну від класичних консервативних режимів, фашизм мав чітко виражений активістський та модерністський характер. Його не влаштовувала стагнація — він прагнув трансформації суспільства шляхом безперервної мобілізації. У цьому плані фізична культура та спорт стали важливими інструментами, оскільки вони дозволяли не лише символізувати силу й

¹⁸ Griffin R. *The Nature of Fascism*. New York : St. Martin's Press, 1993. 139 p.

¹⁹ Bianchi L. *Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy*. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 210 p.

²⁰ De Grand A. J. *Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda*. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

витривалість нації, а й безпосередньо формувати тіло нового громадянина — слухняного, витривалого, готового до служіння державі. Тіло в фашистській ідеології набувало сакрального статусу, перетворюючись на поле ідеологічного формування, де фізична досконалість ототожнювалась із моральною і політичною доброчесністю.²¹

Фашизм стверджував себе також через культ війни як засобу очищення й оновлення нації. Муссоліні неодноразово заявляв, що мир — це лише пауза між війнами, а боротьба — природний стан людини. У такій системі координат спорт ставав підготовкою до війни, сурогатом бойових дій, у якому тренувалася дисципліна, колективна координація, ієрархія та готовність до самопожертви. Саме ці характеристики фашистська влада прагнула виховати у підростаючого покоління, запроваджуючи обов'язкові заняття фізкультурою в школах, військово-спортивні табори, масові паради та показові змагання, що мали не лише розважальний, але й чітко ідеологічний підтекст.²²

Фундаментальним принципом фашистської політики стала також ідея корпоративної держави — концепція, що заперечувала класову боротьбу і натомість пропонувала модель "організованого суспільства", де кожна соціальна група мала свою функцію, підпорядковану загальному добру. У цій моделі спорт також мав своє місце як засіб виховання ідеального працівника та солдата — гармонійно розвиненого фізично, морально дисциплінованого, ідеологічно відданого. Фізичне вдосконалення інтерпретувалося як соціальний обов'язок, а спортивні досягнення — як втілення колективної волі нації.²³

Особливу роль у фашистській доктрині відігравав культ лідера — дуче. Особа Муссоліні постійно перебувала у центрі публічного життя, а його тіло — атлетичне, підтягнуте, мужнє — ставало візуальною метафорою сили

²¹ Polishchuk R. Philosophical-anthropological and socio-philosophical vision of sport. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2019. No. 3. P. 93–100.

²² De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

²³ Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. 1–24 p.

держави. У плакатах, кіножурналах, газетах Муссоліні часто зображувався верхи на коні, під час занять спортом, у мотоциклетному шоломі або на лижах — тобто в образах, які підкреслювали його фізичну спроможність і активність. Таким чином, особисте тіло лідера ставало частиною масової пропаганди, сприяючи формуванню образу «нового італійця», якому потрібно було наслідувати.²⁴

Загалом, фашистська доктрина, хоча й проголошувала повернення до традицій, насправді була спрямована на радикальну модернізацію суспільства. Її інструментами ставали технічна мобілізація, використання нових медіа, інституціоналізація дозвілля, уніфікація масової культури. У цьому контексті спорт був одним із ключових майданчиків, на якому відбувалося поєднання дисципліни і видовищності, сили і символізму. Через масові заходи, паради, спортивні конкурси і міжнародні змагання фашизм демонстрував світові та власному населенню свою організаційну могутність, здатність до мобілізації і претензії на лідерство.²⁵

Фізична культура стала частиною ширшої системи символічної влади, де тіло перетворювалося на об'єкт політичного контролю і водночас на суб'єкт національного тріумфу. Ідеологічний вплив фашизму полягав не лише у прямій пропаганді, але й у формуванні нових рутин, нових звичок і уявлень про норму — зокрема, що справжній громадянин повинен бути здоровим, активним, вольовим і готовим до колективних зусиль заради блага держави.

Формування культу тіла в ідеології фашистської Італії було не лише віддзеркаленням античних ідеалів фізичної досконалості, але й виявом глибокої політичної стратегії, спрямованої на формування нового типу громадянина — міцного, витривалого, дисциплінованого і готового до самопожертви заради держави. Фашизм розглядав тіло як простір, через який можна здійснювати ідеологічний контроль, створювати візуальні символи

²⁴Gori, G. *Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers*. London: Routledge, 2004. 31 p.

²⁵De Grand A. J. *Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda*. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

величі нації та продукувати відданість режиму на емоційно-фізіологічному рівні. У цьому контексті фізична культура переставала бути індивідуальним засобом розвитку і перетворювалася на політичний інструмент формування масової свідомості.

Впроваджена ще на початку 1920-х років ідеологічна кампанія щодо популяризації фізичної культури мала на меті створення цілого покоління «нових італійців» — молодих людей із тілами, загартованими щоденними тренуваннями, і психікою, налаштованою на боротьбу, послух і патріотизм. Саме через тіло фашистський режим конструював нову ідентичність, де індивід уже не належав собі, а ставав частиною організованого тіла нації. Це породжувало новий тип колективізму, де тілесність була об'єднуючим і мобілізаційним фактором.

Шкільне навчання в Італії фашистського періоду зазнало серйозної реорганізації, зокрема в частині фізичного виховання. Вправи, гімнастика, марші, військові тренування стали обов'язковими і систематично контролювалися з боку держави. Така уніфікація фізичної культури в межах освітньої системи свідчила про те, що тіло розглядалося як базовий елемент національного ресурсу, а фізична досконалість — як показник лояльності до фашистських цінностей. Діти з раннього віку проходили «випробування тілом» — фізичні тести, змагання, норми продуктивності — все це стало щоденною практикою, що визначала їхній соціальний статус, доступ до кар'єрного росту і навіть символічну вартість у колективі.²⁶

Окрім формального навчання, значну роль відігравали молодіжні організації, зокрема Opera Nazionale Balilla,²⁷ що стала центральним інститутом фашистського виховання. У цих структурах тілесне вдосконалення ототожнювалося з моральним обов'язком, а тренування — з ініціацією в ідеали нового порядку. Молодь готувалася до військової служби,

²⁶ Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. Vol. 15, No. 4. P. 1–24.

²⁷ De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

але ще важливішим було те, що вона через спільні фізичні практики вчилася підпорядковувати себе колективному ритму, команді, регламенту. Це була школа не лише сили, але й покори — фундаментальної риси у фашистській моделі громадянина.

Образ досконалого тіла активно експлуатувався у візуальній пропаганді. Афіші, кінохроніки, плакати, статуї відображали тіло як героїчне, мужнє, ідеально симетричне. Особливо культивувався чоловічий атлетизм, хоча в межах певних жіночих програм також заохочувалося зміцнення здоров'я і витривалості — але виключно в межах традиційних уявлень про жіночу роль як майбутньої матері воїна. Об'єктивація тіла в публічному просторі надавала фашистській Італії образу нації молодої, активної, переможної.²⁸ Паради та спортивні свята стали не лише інструментами масової мобілізації, а й формами ритуального підтвердження ідеологічних принципів через виставлення на показ тіл, що репрезентують нову фашистську норму.

Крім цього, тілесність отримала статус нової мови, через яку здійснювалося політичне комунікування. Хода, постава, жести, однаковий одяг і навіть погляди формували уніфіковане тіло нації, в якому зникла індивідуальність. У такому середовищі розчинялася приватність, ідентичність окремої особи поступалася місцем масовому обличчю фашистського громадянина. Фізичні вправи, марші, гімнастика набували значення не лише корисної активності, а й символічного акту: вони демонстрували злиття тіла ідеології і підкреслювали, що шлях до національного величчя проходить через дисципліноване тіло.²⁹

Особливого значення культ тіла набував у межах міжнародного позиціонування Італії. Спортивні досягнення розглядалися як візуальне підтвердження сили нації, а перемоги італійських атлетів чи футбольних

²⁸ Bianchi L. Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 310 p.

²⁹ Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. Vol. 15, No. 4. P. 1–24.

команд — як доказ успішності фашистського виховання.³⁰ Участь у міжнародних змаганнях, зокрема Олімпійських іграх, розглядалася не стільки як спортивна подія, скільки як елемент дипломатії сили, в якій нація виступала через тілесні досягнення своїх представників.

Формування образу «нового італійця» у фашистській Італії було ключовою ціллю ідеологічної політики режиму Муссоліні, яка охоплювала всі сфери суспільного життя — від освіти й медіа до спорту і культури дозвілля. «Новий італієць» мав бути не просто громадянином, а втіленням фашистського ідеалу — фізично досконалим, дисциплінованим, ідеологічно відданим нації та особисто дуче. Цей конструкт мав на меті створення соціального типу, здатного забезпечити мобілізацію і підтримку режиму не силою примусу, а через інтеграцію фашистських цінностей у саму суть ідентичності громадян.³¹

Концепція «нового італійця» ґрунтувалася на поєднанні кількох елементів: тілесної досконалості, моральної твердості, національного патріотизму і безумовної лояльності до держави. Усі ці риси фашистська влада намагалася втілити у системі виховання молоді, освітній політиці, спортивних ініціативах і масовій пропаганді. Головним каналом формування нового типу особистості ставала молодіжна політика, в центрі якої перебувала організація Opera Nazionale Balilla (ONB)³², заснована у 1926 році, а пізніше — Gioventù Italiana del Littorio (GIL)³³, яка в 1937 році поглинула ONB і стала єдиною державною молодіжною організацією.

Фашистська педагогіка бачила у молоді «глину», з якої держава може виліпити ідеального громадянина. Ще з дитячих років дітей вчили вважати себе не окремими особистостями, а «клітинами» великого державного

³⁰ Mazzuca H. Soccer Fascism: Sports and International Relations in Italy, 1934–1938. MS thesis. The University of Western Ontario, 2023. 112 p.

³¹ Gori, G. Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers. London: Routledge, 2004. 31 p.

³² De Grazia V. The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

³³ Martin S. Football and Fascism: The National Game Under Mussolini. Illustrated ed., reprint. Oxford : Berg Publishers, 2004. 282 p.

організму, де індивідуальна воля поступається колективному обов'язку. Образ «нового італійця» починав формуватися в сім'ї та дитячому садку, закріплювався в школі і довершувався у молодіжних фашистських організаціях. Там дітей навчали марширувати, займатися спортом, співати патріотичні пісні, декламувати цитати з виступів Муссоліні. Центральним ритуалом ставали паради й святкові мітинги, на яких нове покоління демонструвало свою фізичну вправність, ідеологічну відданість та єдність.

У пропаганді образ «нового італійця» будувався за допомогою візуальних і текстових кліше: молодий, підтягнутий, сильний, рішучий чоловік, що дивиться вперед із гордо піднятим обличчям. Часто його зображали у формі, з рушницею або прапором, на фоні римських архітектурних символів або під гаслом «Credere, obbedire, combattere» («Вірити, підкорятися, боротися»). У цьому образі тіло ставало не просто частиною національного символізму — воно було його носієм. Громадянин не тільки вірив у фашистські цінності — він мав тілом демонструвати свою віру.

34

Формування «нового італійця» мало також глибоке гендерне забарвлення. Якщо чоловік втілював ідеал воїна, захисника і трудівника, то жінці відводилася роль хранительки родини, матері майбутніх солдатів. Її тіло також контролювалося, але в іншому ключі: не сила, а плодючість, не боротьба, а материнство ставали її ідеалом. Фашистський режим пропагував багатодітні сім'ї, проводив конкурси для матерів-героїнь, винагороджував народження кожної дитини медалями й пільгами. Так будувався комплексний образ фашистського суспільства, в якому кожен мав свою строго визначену ієрархічну роль.³⁵

Зовнішньополітичний вимір формування нового італійця був не менш важливим. Ідеологічна машина режиму прагнула створити такого

³⁴ Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. Vol. 15, No. 4. P. 1–24.

³⁵ Gori, G. *Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers*. London: Routledge, 2004. 162 p.

громадянина, який міг би представляти фашистську Італію як зразок нової цивілізації — сильної, упорядкованої, відданої традиціям і водночас здатної до модерного розвитку. Участь у міжнародних спортивних змаганнях, зокрема на Олімпійських іграх або чемпіонатах світу, була інструментом не лише зовнішньої політики, а й демонстрації ефективності системи виховання «нового італійця».³⁶

Цей образ, сформований у 1920–1930-х роках, мав відповідати ідеалу, що поєднував римську традицію з технократичною модерністю. Архітектура, література, кінематограф, навіть мода — все було підпорядковано створенню єдиної візуальної ідеї: Італія — це держава сили, порядку і майбутнього, втіленого в образі її громадянина. Навіть звички, міміка, тон голосу — все повинно було відповідати новим стандартам поведінки, а відхилення від них трактувалися не просто як особиста ексцентричність, а як політичне девіантство.

Загалом формування «нового італійця» було не абстрактною програмою, а цілеспрямованим соціальним експериментом, у межах якого тіло, душа, емоції та повсякденна поведінка людей стали полем політичної інженерії. Спорт і фізична культура в цьому процесі стали не лише знаряддям, а й символом цієї трансформації. У масовій уяві «новий італієць» перестав бути лише ідеологемою — він почав набувати конкретних рис, реальних облич і тіл, що марширували вулицями Риму чи вигравали футбольні матчі на світових аренах. Це була не лише конструкція режиму, а й жива форма втілення влади, яка змінила не лише образ нації, а й самі основи ідентичності мільйонів громадян.

³⁶ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 565 p.

2.3. Формування державної політики у сфері спорту як засобу політичної мобілізації

Формування державної політики у сфері спорту в фашистській Італії було стратегічним завданням режиму Беніто Муссоліні, яке отримало чітке інституційне, законодавче та організаційне оформлення впродовж 1920–1930-х років.³⁷ На відміну від попереднього, ліберального періоду, коли спортивне життя розвивалося переважно на аматорських засадах і під егідою громадських ініціатив, фашистський режим поставив за мету створити централізовану, контрольовану ідеологічно та адміністративно керовану систему фізичної культури. У цьому контексті спорт вийшов за межі дозволля і був інтегрований у державну політику як інструмент мобілізації населення, виховання нової італійської людини і просування фашистського бачення нації.

Уже з перших років правління фашистів розпочалося поступове згортання автономії спортивних організацій. Одним із перших рішень стало створення в 1926 році національного органу – *Коні* (CONI, *Comitato Olimpico Nazionale Italiano*)³⁸, який мав координувати всю спортивну діяльність в країні. Хоча цей комітет існував і раніше, саме в період фашистського режиму він перетворився на інструмент прямого державного втручання. CONI було підпорядковано Міністерству національного виховання, а згодом – Міністерству культури, що свідчило про тісне злиття спорту з ідеологічною сферою. Детальніше про це йдеться далі.

У 1928 році фашистський уряд ухвалив закон, який об'єднував спорт під владою державних органів.³⁹ У такий спосіб спорт був офіційно виведений із приватної ініціативи і отримав статус ключового елементу національної політики. Цей статус передбачав не лише фінансування і

³⁷ Bianchi L. Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 310 p.

³⁸ De Grazia V. The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

³⁹ Landoni E. Propaganda and Information Serving the Italian Sports Movement: The Case of the Periodical *Lo Sport Fascista* (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. 48 p.

будівництво інфраструктури, але й контроль за методиками фізичного виховання, навчальними планами, структурою змагань, діяльністю клубів та федерацій.

Особливу увагу приділяли законодавчому оформленню обов'язкової участі молоді у спортивних заходах. Згідно з нормативними актами, прийнятими у 1930-х роках, усі школярі і студенти мали проходити фізичну підготовку, що включала вправи, стройову підготовку, біг, стрибки, плавання, гімнастику. Усі навчальні заклади були зобов'язані мати спортивні зали, стадіони або мінімум майданчики, де могли проводитися регулярні заняття. Виховання у дусі фізичного вдосконалення стало не просто побажанням, а нормою, закріпленою юридично.

Державна політика у спорті також передбачала суворий контроль над спортивними товариствами. Фашистська влада провела масштабну реорганізацію спортивного руху, ліквідувавши або підпорядкувавши державі незалежні спортивні клуби. Усі спортивні федерації мали бути частиною структури CONI або співпрацювати з фашистськими організаціями. Такий підхід дозволив режиму контролювати не лише спортивний процес, а й кадрову політику — призначення тренерів, адміністраторів, навіть спортсменів відбувалося згідно з політичними критеріями. Лояльність до фашистського світогляду ставала умовою кар'єрного просування в спортивному середовищі.⁴⁰

Розбудова інфраструктури також була законодавчо забезпечена. Уряд видавав постанови, які зобов'язували муніципалітети виділяти землю для будівництва спортивних об'єктів. Архітектура нових стадіонів мала не лише функціональне, але й ідеологічне значення: монументальні форми, арки, барельєфи з зображенням атлетів, римські мотиви — все це мало створювати враження величі фашистської цивілізації. Таким чином, стадіон ставав храмом фашистської ідеології — простором, де глядач споживав не тільки

⁴⁰ De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

спортивне дійство, а й державну пропаганду візуальними, архітектурними та ритуальними засобами.⁴¹

Особливої уваги заслуговує політика щодо контролю над змістом спортивної освіти. Міністерство національного виховання видавало методичні рекомендації, в яких наголошувалося на необхідності виховання у молоді таких якостей, як мужність, самодисципліна, безумовна слухняність. Навіть підручники з фізичної культури мали чітко прописані ідеологічні акценти, де поруч із технікою виконання вправ ішли уривки з промов Муссоліні або цитати з античних авторів про героїзм, честь і жертвність заради батьківщини.⁴²

Ідеологічна пропаганда через спорт також знайшла відображення у сфері медіа. Газети, журнали, кінохроніки систематично висвітлювали спортивні події, акцентуючи на досягненнях як доказі переваги фашистського виховання. У спеціальних рубриках описувалися не лише результати змагань, а й біографії спортсменів, які подавалися як герої нової Італії. Їхні успіхи ототожнювалися з доблестю армії, рішучістю робітників, вірністю партії. Так відбувалося перетворення спортивного наративу на елемент пропаганди, у якому приватна перемога ставала державною заслугою.⁴³

Пропагандистський потенціал спорту також реалізовувався через ритуалізацію змагань. Кожне спортивне дійство починалося з урочистого виконання гімну, підняття державного прапора, промов про відданість нації та дуче. Атлети клялися у вірності фашистським ідеалам, вивчали цитати з промов Муссоліні, а перемога у змаганні ототожнювалася з політичним тріумфом. Публічна демонстрація сили й витривалості тіла ставала засобом

⁴¹ Conti M. *Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy*. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 150 p.

⁴² Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

⁴³ Foot J. The Italian National Team and the Cult of the Leader: Mussolini, Football, and National Identity. *History Today*. 2007. Vol. 57, No. 7. P. 18–24.

інтерналізації режимної дисципліни: через повторення цих дій громадяни звикали мислити у термінах ієрархії, служіння, національного обов'язку.⁴⁴

Особливо ефективною виявилася роль спорту у мобілізації молоді. В межах організацій Opera Nazionale Balilla та Gioventù Italiana del Littorio спорт відігравав роль не лише фізичного тренування, а й каналу політичної соціалізації. Молодь навчалася марширувати, брати участь у стройових вправах.

Фашистська держава особливо акцентувала увагу на масових спортивних заходах як інструменті емоційної мобілізації. Паради, показові тренування, «дні спорту» перетворювалися на видовища з чітко контрольованим наративом: у них поєднувалися естетика античної гармонії, культ сили, національна символіка та прямі алюзії на мілітаризм. Масова участь у таких подіях забезпечувала залучення широких верств населення до системи символічного підтвердження лояльності. Участь у спортивному дійстві ставала не лише фізичною, але й моральною індульгенцією: громадянин, який марширував чи вболівав за фашистських спортсменів, ставав частиною колективного тіла нації.⁴⁵

Крім того, спорт активно використовувався як механізм «виховання вірогідного ворога» — інтелектуальної та моральної опозиції. У фашистській пропаганді спорт протиставлявся «дегенеративному» міщанству, пасивності, індивідуалізму, ліберальній розбещеності. Таким чином, спорт виконував і функцію ідеологічної чистки: хто не займався спортом, автоматично виявлявся підозрілим елементом, що не відповідає ідеалу «нового італійця». Через фізичну норму встановлювався стандарт політичної благонадійності, а тіло ставало маркером лояльності або потенційного спротиву.⁴⁶

У внутрішній політиці спорт також виконував стабілізаційну функцію. Він відволікав маси від соціальних проблем, економічної нерівності, браку

⁴⁴ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

⁴⁵ Griffin R. *The Nature of Fascism*. New York : St. Martin's Press, 1993. 249 p.

⁴⁶ Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. Vol. 15, No. 4. P. 1–24.

політичної участі. Через фізичну культуру створювався альтернативний простір дії, в якому кожен міг реалізувати себе не через політичну активність, а через підпорядкування колективному тілу. Спорт замінював дискусію — дисципліною, суперечку — змаганням, а політичну участь — ритуалами масового згуртування. У цьому сенсі він був не лише засобом маніпуляції, а й ключовим механізмом репродукції авторитарного порядку.⁴⁷

Отже, у внутрішній політиці фашистського режиму спорт виконував не лише функцію фізичного розвитку чи виховання молоді. Він став символічним полем, на якому розігрувалися ключові ідеологічні наративи, здійснювалося моральне програмування громадян, трансливалася сила й легітимність влади. У фашистській Італії спорт не був нейтральною сферою — він став однією з головних арен, де влада формувала нову політичну реальність через тіло, ритуал і змагання.

⁴⁷ Foot J. The Italian National Team and the Cult of the Leader: Mussolini, Football, and National Identity. *History Today*. 2007. Vol. 57, No. 7. P. 18–24.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ І ІНСТИТУЦІЙНА РЕОРГАНІЗАЦІЯ СПОРТУ ЗА РЕЖИМУ БЕНІТО МУССОЛІНІ

3.1. Структурна перебудова спортивного життя: створення нової системи управління

Одним із ключових інструментів реалізації фашистської політики у сфері спорту в Італії стало створення чіткої вертикалі управління спортивним життям, підпорядкованої державним інституціям та ідеологічним установкам режиму. Структурна перебудова спортивного простору означала не лише формальну централізацію, а глибоку трансформацію механізмів прийняття рішень, каналів впливу та логіки функціонування спортивних організацій. У цьому процесі центральні органи спортивного управління стали не тільки адміністративними структурами, а політичними агентами, що забезпечували монополію фашистської ідеології в галузі фізичної культури.

Головною ланкою в новій системі управління спортом став Італійський національний олімпійський комітет — *Comitato Olimpico Nazionale Italiano* (CONI), який після реорганізації 1926 року був фактично виведений з-під впливу спортивної спільноти і цілком підпорядкований державі. Якщо раніше CONI виконував радше координаційні функції, то в умовах фашистського режиму він перетворився на головний орган контролю спортивної політики, відповідальний за всі рівні організації спортивного процесу — від підготовки кадрів і затвердження правил до контролю за фінансуванням і проведенням масових заходів.⁴⁸

CONI було офіційно передано під юрисдикцію Міністерства національного виховання, а згодом — Міністерства культури та популярної пропаганди, що засвідчувало його стратегічну роль у системі ідеологічного впливу.⁴⁹ Керівництво комітету призначалося прямим розпорядженням уряду, а його президент мав статус, співмірний з високими державними

⁴⁸ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

⁴⁹ Landoni E. Propaganda and Information Serving the Italian Sports Movement: The Case of the Periodical *Lo Sport Fascista* (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. p.44

посадовцями. Така інституціональна логіка відповідала загальному принципу фашистського управління: спорт, як і інші сфери суспільного життя, мав бути інтегрований у структуру держави і служити її інтересам. Через CONI фашистська держава здійснювала систематичний моніторинг і регулювання спортивної діяльності в усіх регіонах країни.

Окрім CONI, у системі центрального управління спортом важливу роль відігравала і молодіжна організація *Opera Nazionale Balilla* (ONB), заснована в 1926 році.⁵⁰ Хоча формально ONB не мала статусу державного органу, її керівництво безпосередньо координувалося з міністерствами, а діяльність контролювалася партійною ієрархією. У цьому сенсі ONB виконувала функцію паралельного — але повністю підпорядкованого — каналу управління дитячим і юнацьким спортом, що дозволяло державі ще з раннього віку включати молодь у структури дисципліни, підпорядкування і політичного виховання.

У 1937 році ONB була поглинута *Gioventù Italiana del Littorio* (GIL) — новим органом, який увібрав усі молодіжні структури режиму і став повноцінним державним інструментом формування майбутньої еліти. GIL мала складну організаційну ієрархію, власну адміністрацію, а також регламентовану спортивну програму, обов'язкову для всіх учасників. Через GIL фашистська держава поширювала свою владу не лише на виховання, а й на дозвілля, побут, коло спілкування молоді — спорт ставав засобом контролю і впливу у багатьох аспектах щоденного життя.⁵¹

Центральні органи спортивного управління були тісно пов'язані з іншими урядовими структурами, насамперед Міністерством внутрішніх справ і Міністерством народної культури. Вони узгоджували медійну політику, підготовку парадів і спортивних свят, затвердження архітектурних проектів для стадіонів. Усі ці елементи — інфраструктура, інформація,

⁵⁰ Bianchi L. *Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy*. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 310 p.

⁵¹ De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

публічність — були скоординовані на рівні центральної влади, що забезпечувало їхнє функціонування як єдиного ідеологічного комплексу. Спорт таким чином був повністю вилучений з цивільного суспільства й перетворений на сектор державної політики, де кожен елемент підлягав плануванню, обліку та оцінці ефективності.⁵²

Значна увага в управлінні спортом приділялася статистиці та нормуванню. Усі спортивні досягнення реєструвалися, аналізувалися і ставали підставою для преміювання, призначення стипендій, допуску до міжнародних змагань. Створення централізованого архіву спортивних результатів стало важливим елементом дисциплінарної логіки фашизму: тіло і результат мали бути вимірювані, порівнювані, підпорядковані нормі.

У цій системі важливу роль відігравав також апарат інспекцій і кураторів, що здійснювали нагляд за дотриманням вимог на місцях. У кожному регіоні діяли представники CONI або GIL, які були відповідальними за організацію спортивних подій, збір звітності, виявлення недоліків і контроль за ідеологічною чистотою серед керівників клубів і тренерів. Таким чином, центральні органи управління спортом створювали щільну мережу спостереження, яка охоплювала не лише адміністративний, а й морально-ідеологічний вимір спортивного життя.

Спорт також був інтегрований у освітню систему як головний механізм формування характеру. У школах заняття фізичною культурою були обов'язковими, причому не лише як засіб зміцнення здоров'я, а передусім як метод формування «правильних» соціальних установок. Учні навчали діяти синхронно, реагувати на команди, підкорятися старшим, дотримуватися черговості й послідовності, що з раннього віку закладало основу ієрархічного мислення. Дисциплінарна функція спорту у шкільному середовищі полягала в тому, що фізичні вправи і командна гра виступали моделлю соціального

⁵² Goldstein M. Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy. *Sports and Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 15–27.

ладу, де індивідуальність відходила на другий план, а головним ставала ефективність у колективі.⁵³

Фізичне виховання у молодіжних організаціях — таких як *Opera Nazionale Balilla* (ONB) та *Gioventù Italiana del Littorio* (GIL) — мало чітко виражену дисциплінарну спрямованість. Учасники щоденно проходили марші, гімнастичні вправи, стройову підготовку, вправи на витривалість. Усе це супроводжувалося ритуалізованими формами привітань, піснями, гаслами, що ще більше підсилювало дисциплінарний ефект. Змагання перетворювалися на випробування не лише фізичної сили, а й моральної витривалості, вміння підкорятися колективному ритму. Така організація життя молоді виховувала її у дусі покори, готовності до жертви, що було основою формування ідеального підданого фашистської держави.⁵⁴

Спорт також забезпечував контроль за соціальною поведінкою населення. Через масову участь у спортивних заходах держава формувала простір тотального нагляду: участь чи неучасть у спортивному житті, результати змагань, дисциплінованість на тренуваннях — усе це реєструвалося і могло впливати на статус людини в суспільстві. Ті, хто відмовився брати участь у спортивних заходах, міг бути підозрюваний у нелояльності. Таким чином, фізична активність перетворювалася на маркер політичної благонадійності.

Особливу увагу фашистська держава приділяла впровадженню системи нормативів і стандартів. Усі учасники спортивного процесу — від школярів до професійних спортсменів — мали складати іспити, демонструвати досягнення, проходити оцінювання. Ці показники документувалися, порівнювалися і ставали основою для ранжування, що створювало атмосферу постійного змагання, конкуренції і напруженого самоконтролю. Тіло в такій системі втрачало автономію: воно ставало об'єктом статистики, норм,

⁵³ Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

⁵⁴ Goldstein M. *Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy*. *Sports and Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 15–27.

очікувань — і водночас джерелом легітимізації фашистського порядку через свою дисципліновану присутність у публічному просторі.

Дисциплінарна функція спорту поширювалася і на медійну сферу. Газети, журнали, кінохроніки створювали образ спортсмена як ідеального громадянина — витривалого, слухняного, цілеспрямованого. Успішний атлет ставав прикладом для наслідування, його поведінка — взірцем соціальної норми. У пропаганді підкреслювалося, що перемоги досягаються завдяки самодисципліні, підпорядкуванню колективу, вірності фашистській ідеї. Таким чином, спортова дисципліна подавалася не як засіб досягнення результату, а як моральний імператив, необхідний для існування в суспільстві⁵⁵.

У фашистській Італії робота з молоддю була одним із пріоритетних напрямів державної політики, оскільки саме в новому поколінні режим вбачав носія ідеалів майбутньої нації — сильної, дисциплінованої, цілковито відданої дуче. У цьому контексті спорт став головним знаряддям формування «нового італійця» з юного віку, адже фізична культура дозволяла не лише зміцнювати тіло, а й упроваджувати в особистість ті соціальні й моральні якості, які відповідали ідеологічним стандартам фашизму. Здійснення системної, державної роботи з молоддю через спорт дозволяло владі проникати в усі сфери дитячого й підліткового життя — від школи до дозвілля — і формувати цілі покоління громадян, готових беззастережно служити державі.⁵⁶

Особливого значення в роботі з молоддю надавали ритуальним формам спортивної активності. Паради, святкові змагання, ігри на честь дуче, марші до пам'ятних місць — усе це виступало не просто як розвага чи фізичне тренування, а як ритуал вшанування держави.⁵⁷ Під час таких подій лунали гімни, цитувалися виступи Муссоліні, здійснювалися клятви на вірність Італії

⁵⁵ Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

⁵⁶ Goldstein M. *Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy*. *Sports and Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 15–27.

⁵⁷ Bianchi L. *Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy*. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 183 p.

та фашистській ідеї. Тіло дитини ставало об'єктом символічного залучення до політичного культу, в якому фізична вправність набувала сакрального змісту.

У фашистській системі роботи з молоддю спорт також виконував функцію селекції майбутніх лідерів. Виявлення найбільш здібних, витривалих, організованих учасників спортивних змагань дозволяло партії формувати кадровий резерв майбутніх офіцерів, партійних функціонерів, державних службовців. Участь у спортивному житті ставала критерієм лояльності й перспективності: ті, хто демонстрував високу результативність у спорті, могли розраховувати на підтримку режиму у подальшій кар'єрі. Таким чином, спорт перетворювався не лише на інструмент виховання, а й на систему політичної соціалізації та відбору.⁵⁸

Візуальне представлення молоді у спорті також мало винятково пропагандистське значення. У газетах і журналах регулярно з'являлися фотографії юних атлетів — усміхнених, підтягнутих, у формі ONB чи GIL, на фоні національної символіки. Такий образ транлювався як втілення майбутнього Італії — здорової, сильнішої, дисциплінованої. Преса та кіножурнали підкреслювали, що саме завдяки фашистському спорту нація відроджується, а молодь — її найцінніший ресурс — гартується для нових перемог. Цей наратив не тільки формував суспільну думку, а й тиснув на молодих людей, змушуючи їх відповідати встановленим стандартам ідеального громадянина.⁵⁹

3.2. Масова популяризація спорту: інфраструктурні проєкти і медійна підтримка

Одним із найвиразніших аспектів фашистської політики щодо популяризації спорту стало масштабне будівництво спортивної

⁵⁸ Goldstein M. Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy. *Sports and Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 15–27.

⁵⁹ Forgacs D. *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism and Culture*. London : Lawrence & Wishart, 1986. 224 p.

інфраструктури, що охопило не лише великі міста, а й провінційні центри, селища і навіть віддалені громади. Архітектурна експансія у формі стадіонів, спортивних майданчиків, гімнастичних залів і таборів фізичного виховання мала не лише функціональне призначення — вона була потужним інструментом візуалізації сили режиму, матеріальним втіленням фашистської ідеології, засобом масової мобілізації та контролю населення.⁶⁰ Через спортивну інфраструктуру фашизм перетворював публічний простір на арену демонстрації своєї влади, організації громадського життя і виховання «нового італійця».

Будівництво спортивних об'єктів зазнало системного планування з боку держави. Починаючи з другої половини 1920-х років, фашистський уряд активно інвестував у створення стадіонів і спорткомплексів у межах загальнонаціональних програм модернізації міського простору. Центральну роль у реалізації цих проєктів відігравали Міністерство народної освіти, Міністерство громадських робіт і Національний олімпійський комітет Італії (CONI), який узгоджував будівництво відповідно до політичних і пропагандистських вимог. У багатьох випадках спортивні споруди зводилися на центральних площах або в безпосередній близькості до адміністративних центрів, що посилювало їхнє значення як символічних об'єктів.⁶¹

Одним із головних архітектурних зразків фашистського стадіонного будівництва став *Форо Італіко* (раніше — *Форо Муссоліні*) в Римі — грандіозний спортивний комплекс, зведений у 1930-х роках як ідеологічний монумент нової Італії. Він включав не лише стадіони, а й басейни, навчальні корпуси для інструкторів, монументальні скульптури, барельєфи з цитатами Муссоліні.⁶² Комплекс був проєктований не лише як місце тренувань, а як політична сцена, де тіло і влада зливалися в єдиному видовищі. Його просторове рішення ґрунтувалося на принципах симетрії, геометричної

⁶⁰ Dunstan D. Mussolini's Stadiums: Architectural Symbols of Fascist Ideology. *Journal of Architectural History*. 2019. Vol. 32, No. 3. P. 289–306.

⁶¹ Conti M. *Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy*. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018.

⁶² Так само. Р. 102

чіткості, відкритого панорамування — усе це мало навіювати відчуття сили, порядку, надособистісної величі.

Архітектура фашистських стадіонів навмисно імітувала форми античного Риму, апелюючи до імперської спадщини як джерела легітимації сучасної італійської потуги. Колони, арки, обеліски, гігантські фрески з атлетами або легіонерами — усі ці елементи створювали міфологізовану атмосферу, де фізичне виховання ототожнювалося з військовою доблестю і національною гордістю. Таким чином, кожна спортивна споруда перетворювалася на візуальний маніфест фашистської ідеї, доступний для сприйняття навіть малограмотним верствам населення.⁶³

Будівництво інфраструктури мало також чітко окреслену соціальну функцію. Через масове створення спортивних майданчиків у школах, кварталах, промислових районах, держава формувала фізичну культуру як невід'ємну частину повсякденного життя. Майданчики ставали центрами громадської активності.

Фінансування будівництва часто забезпечувалося через обов'язкові відрахування з місцевих бюджетів, пожертви від фашистських профспілок, а також спеціальні фонди, створені на рівні CONI чи Opera Nazionale Balilla. У деяких випадках громадяни долучалися до робіт на добровільних (але фактично примусових) засадах. Такий «народний» аспект будівництва підкреслював мобілізаційний ефект: участь у спорудженні стадіону або майданчика ставала частиною політичної лояльності.⁶⁴

Споруди використовувалися не лише для тренувань і змагань, а й як майданчики для масових заходів, мітингів, парадів, урочистостей. Простір стадіону слугував сценою, де розгорталося ідеологічне дійство: присутні не лише спостерігали за фізичною вправністю спортсменів, а й ставали свідками злиття сили, естетики і політики.⁶⁵ Такі події створювали ілюзію єдності,

⁶³ Conti M. *Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy*. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 150 p.

⁶⁴ Gori G. *Italian Fascism and the Control of Football*. *International Journal of the History of Sport*. 2017.

⁶⁵ Forgacs D. *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism and Culture*. London : Lawrence & Wishart, 1986. 224 p.

емоційного піднесення, колективної сили, необхідної для утвердження тоталітарної ідентичності. Архітектурна форма, ідеологічна функція та масова участь — усе це поєднувалося в образі стадіону як нового храму фашистської державності.

Показово, що будівництво інфраструктури охоплювало не лише чоловічі, а й жіночі спортивні простори — але в чітко окреслених межах. Жінки мали доступ до гімнастичних залів, танцювальних студій, басейнів, однак спортивна архітектура, призначена для них, була менш помпезною, скромнішою за масштабами, що віддзеркалювало гендерну ієрархію в фашистській ідеології. Жіноче тіло мало бути тренуваним — але насамперед для материнства, а не для фронтового героїзму.⁶⁶

Отже, будівництво стадіонів і спортивних майданчиків у фашистській Італії було не лише інфраструктурним проєктом, а частиною великої політичної стратегії. Воно забезпечувало фіксацію ідеології в матеріальному просторі, формувало нові соціальні практики, дисциплінувало населення через архітектурну мову сили і порядку. У цьому процесі зникала межа між фізичною культурою і політичним дійством, а спорт ставав не метою, а засобом — знаряддям формування фашистської реальності у камені, ритмі, жесті і погляді.⁶⁷

У період фашистського режиму в Італії, який охоплював 1922–1943 роки, відбулася радикальна трансформація у сфері масової фізичної культури й спорту. Однією з ключових інституцій, що забезпечила цю трансформацію, стала Opera Nazionale Dopolavoro (OND) — Національна організація післяробочого дозвілля, заснована в 1925 році. Її завданням було не лише організовувати вільний час робітників, а й використовувати спорт як

⁶⁶ Gori, G. *Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers*. London: Routledge, 2004. 173 p.

⁶⁷ Conti M. *Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy*. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 150 p.

ідеологічний інструмент виховання «нового італійця» — дисциплінованого, фізично загартованого, відданого фашистському режиму громадянина⁶⁸.

OND швидко стала всеохопною мережею клубів, секцій, спортивних об'єктів та дозвілєвих центрів, що діяли по всій території Італії.⁶⁹ Організація перебрала на себе завдання, які раніше виконували профспілки та інші незалежні об'єднання, у такий спосіб послаблюючи їхній вплив. Одним із головних аспектів діяльності OND було будівництво спортивної інфраструктури: стадіонів, тенісних кортів, плавальних басейнів, спортивних залів і відкритих майданчиків для командних ігор. Це дозволило залучити широкі верстви населення до регулярних занять фізичною культурою, незалежно від рівня доходу чи соціального статусу. Така демократизація доступу до спорту вигідно позиціонувала режим, демонструючи його «турботу» про здоров'я нації.

OND не обмежувалась лише фізичними вправами. Вона організовувала численні фестивалі, екскурсії, театральні вистави, спортивні змагання між підприємствами й регіонами. Це сприяло укріпленню корпоративного духу, міжкласової солідарності та фашистської ідентичності. Учасники таких заходів отримували візуальне підтвердження сили та єдності нації. Одночасно ці активності дозволяли режиму вести приховану форму соціального контролю, адже більшість організаторів були членами фашистської партії або лояльними до неї функціонерами.⁷⁰

Таким чином, Opera Nazionale Dopolavoro та інші інституції в фашистській Італії виконували не лише організаційно-спортивні, а й важливі пропагандистські функції. Їхня діяльність сприяла широкому охопленню фізичною культурою і водночас забезпечувала контроль над дозвіллям населення. У межах тоталітарної системи спорт став не автономною сферою,

⁶⁸ Landoni E. Propaganda and Information Serving the Italian Sports Movement: The Case of the Periodical Lo Sport Fascista (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. p.44

⁶⁹ Landoni E. Propaganda and Information Serving the Italian Sports Movement: The Case of the Periodical Lo Sport Fascista (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. p.44

⁷⁰ De Grazia V. The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

а інструментом реалізації політичної програми, спрямованої на консолідацію нації довкола фашистських цінностей, дисципліни та тілесної досконалості.

Інтеграція спорту в масову культуру здійснювалася і через активну роботу медіа. Газети, зокрема «La Gazzetta dello Sport», систематично транслювали не лише спортивні результати, а й ідеологічно витримані портрети спортсменів як героїв нової доби. У фільмах і кінохроніках спортсмени з'являлися поряд із солдатами, інженерами, вчителями, символізуючи зразкову людину фашистського часу. Особливу роль відігравав кінематограф, де за допомогою документальних стрічок про міжнародні змагання та паради влада демонструвала організованість, монолітність і міць італійського народу. Саме через медійні образи спортивні практики ставали частиною щоденного уявлення про норму, стиль життя, престиж і патріотизм.

71

Одночасно із візуальною складовою значну роль у масовій культурі відігравав сам ритуал відвідування спортивних подій. Недільний похід на футбольний матч, участь у святкових парадах чи колективний перегляд змагань стали звичним елементом життя для мільйонів італійців. Це були не просто розважальні заходи — вони ставали актами колективної приналежності, у яких громадяни засвідчували свою лояльність, брали участь у спільних емоційних переживаннях, зміцнювали відчуття єдності. Саме тому стадіони і спортивні арени будувалися з урахуванням не лише функціональності, а й естетики: монументальні архітектурні форми, римські колони, барельєфи з фігурами атлетів служили візуальним підтвердженням фашистської цивілізаційної місії.⁷²

⁷¹ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

⁷² Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

РОЗДІЛ 4. СПОРТ І ФУТБОЛ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ ТА ЙОГО СПАДЩИНА

4.1. Пропагандистська експлуатація міжнародних успіхів: футбол як вітрина режиму

Організація чемпіонату світу з футболу 1934 року в Італії стала не лише спортивною подією міжнародного масштабу, а й важливою віхою у стратегії фашистської пропаганди. Це було перше футбольне світове першенство, яке пройшло в Європі, і перше, організоване авторитарною державою. Для режиму Беніто Муссоліні чемпіонат був не просто змаганням, а грандіозним спектаклем, покликаним продемонструвати ефективність фашистської системи, її організаційні можливості, культурну вишуканість та спортивну перевагу. Таким чином, мундіаль 1934 року набув подвійної функції — як події глобального масштабу і як засобу внутрішнього й зовнішнього політичного самоствердження.⁷³

З самого початку процесу підготовки до чемпіонату фашистська влада активно втрутилася в організацію. Було створено спеціальні державні органи, що координували всі аспекти підготовки — від логістики до пропаганди. Будівництво і модернізація стадіонів стали частиною ширшої програми інфраструктурного оновлення, при цьому архітектурні проєкти виконувалися в монументальному стилі, що відсилав до римської імперської спадщини.⁷⁴ Таким чином, сам простір проведення матчів трансформувався в арену фашистської ідеології, де спортивне змагання поєднувалося з архітектурною репрезентацією сили й величі.

Уся інформаційна кампанія навколо мундіалю 1934 року була орієнтована на те, щоби продемонструвати світові нову Італію — модерну, технологічну, дисципліновану і водночас укорінену в героїчному минулому. Усі глядачі, які приїжджали на матчі, стикалися з візуальною пропагандою

⁷³ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

⁷⁴ Conti M. Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy. Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 150 p.

режиму: портрети Муссоліні, фашистська символіка, гасла на банерах, музичне оформлення церемоній створювали атмосферу ідеологічного театру. Через візуальні й аудіальні засоби чемпіонат перетворювався на репрезентацію ідеального порядку, в якому спорт виступав як підтвердження соціальної гармонії та цивілізованої переваги фашистської моделі.⁷⁵

Окремим елементом політичної стратегії стало використання перемоги збірної Італії як аргументу на користь ефективності фашистського виховання. Команда, яка здобула титул чемпіона світу, була представлена не просто як група спортсменів, а як уособлення нової італійської людини: дисциплінованої, згуртованої, готової до самопожертви заради національного тріумфу. Цей образ активно тиражувався у пресі, на радіо, у кінохроніках, а також у візуальній культурі — на плакатах, у підручниках, навіть у шкільних вправах з мови та історії. Таким чином, перемога стала не просто спортивним успіхом, а доказом дієвості режиму, який зміг виховати покоління переможців.⁷⁶

Ключовою особливістю чемпіонату 1934 року була його надзвичайна політизованість. Усі матчі супроводжувалися чітко організованими церемоніями, у яких брали участь представники партійного апарату, військові, молодіжні організації. Промови перед і після матчів, публічне виконання гімнів, вигуки «Duce!» з трибун стали невід'ємною частиною футбольного ритуалу. Це створювало ефект злиття політичного та спортивного дискурсів, у якому емоції, викликані грою, каналізувалися у підтримку режиму. Таким чином, чемпіонат ставав інструментом масової психологічної мобілізації, у якому вболівальник перетворювався на політичного учасника.⁷⁷

Муссоліні особисто контролював підготовку до турніру, усвідомлюючи, що кожна деталь впливатиме на міжнародний імідж Італії. За свідченнями

⁷⁵ Scaglia I. Sport and International Politics: The Impact of Fascism on the Italian Olympic Movement (1922–1936). *Contemporary European History*. 2012. Vol. 21, No. 3. P. 359–380.

⁷⁶ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

⁷⁷ Booth D. *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. London : Routledge, 2005. 320 p.

сучасників, влада активно втручалася і в суддівство матчів, аби забезпечити перемогу Італії. Такі дії, попри критику з боку окремих журналістів і дипломатів, не знизили ефекту для внутрішньої аудиторії. Навпаки, змагання стали джерелом колективної гордості, що консолідувала націю довкола фігури дуче та ідеї величі Італії. Для пересічних громадян це був момент національного самоствердження, у якому спортивний успіх асоціювався з особистим і колективним тріумфом.

Не менш важливим аспектом була політична функція турніру. Італія прагнула показати себе як рівного партнера на міжнародній арені, як держава, що не лише зберігає стабільність, але й диктує культурні і спортивні стандарти. Через чемпіонат фашистський режим намагався транслювати власну модерність: чітка організація, технічне забезпечення, масова мобілізація добровольців — усе це справляло враження системної потуги. За допомогою спорту Італія виходила з тіні великих держав і репрезентувала себе як новий полюс впливу в Європі.⁷⁸

Отже, чемпіонат світу з футболу 1934 року став кульмінацією фашистського використання спорту як вітрини режиму. Він не лише закріпив популярність футболу в масовій свідомості італійців, а й створив новий тип політичної естетики, де спортивна подія ставала інструментом тотального символічного управління. Через цей чемпіонат фашизм не просто показував свою силу — він створював реальність, у якій перемога на полі означала тріумф нації, держави, ідеології. У такій системі координат спорт остаточно перестав бути лише грою — він став формою політичної репрезентації, частиною театру влади, у якому м'яч, стадіон і глядач були елементами однієї великої пропагандистської сцени.⁷⁹

Перемога Італії на чемпіонаті світу з футболу 1938 року у Франції стала продовженням і водночас кульмінацією фашистської політики, спрямованої на перетворення спорту на інструмент міжнародного самоствердження. Успіх

⁷⁸ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

⁷⁹ Booth D. *The Olympic Games: A Social Science Perspective*. London : Routledge, 2005. 320 p.

на світовому турнірі сприймався режимом Муссоліні не як звичайне спортивне досягнення, а як підтвердження могутності фашистської моделі суспільної організації, що охоплювала всі сфери життя — від економіки до культури і спорту.⁸⁰ Перемога в Парижі, що повторила успіх римського турніру 1934 року, отримала величезний міжнародний резонанс, адже стала першим випадком, коли одна й та сама збірна здобула два титули поспіль — ще й у надзвичайно політизованому міжвоєнному контексті.

На тлі посилення напруженості в Європі та активної експансії фашистської ідеології за межі Італії, спортивна перемога перетворилася на символ не лише футбольної майстерності, а й політичної переваги. Італійська команда виступала як делегація фашистської держави: всі гравці перед матчами виконували салют у римському стилі, демонструючи політичну належність до режиму. Ці жести викликали неоднозначну реакцію з боку європейської публіки, особливо у Франції, де частина глядачів реагувала свистом і вигуками протесту. Проте така демонстративність була цілком запланованою: Муссоліні прагнув, аби міжнародний форум став не просто змаганням, а політичною сценою, на якій Італія мала продемонструвати свою культурну й ідеологічну силу.⁸¹

Збірна Італії, очолювана тренером Вітторіо Поццо⁸², відзначалась не лише високим рівнем організації гри, а й втіленням принципів фашистської педагогіки: дисципліна, колективізм, витривалість і вірність батьківщині. Ці риси активно підкреслювалися в офіційній пропаганді, яка одразу після турніру розпочала масовану кампанію із прославлення команди. У газетах, на афішах, у шкільних підручниках переможці зображувалися як нові герої нації — уособлення «нового італійця», загартованого в спорті та ідеологічно відданого режиму. Таким чином, перемога 1938 року стала ще одним кроком

⁸⁰ Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. *Journal of Modern Italian Studies*. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 315–333.

⁸¹ Scaglia I. Sport and International Politics: The Impact of Fascism on the Italian Olympic Movement (1922–1936). *Contemporary European History*. 2012. Vol. 21, No. 3. P. 359–380.

⁸² Foot J. *Calcio: A History of Italian Football*. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 565 p.

у національному проекті, у якому спорт служив як етап формування громадянської ідентичності через образ тіла, змагання та дисципліни.⁸³

Інформаційний супровід тріумфу був організований з безпрецедентною ретельністю. Національна радіостанція EIAR транслювала репортажі з усіх матчів збірної, використовуючи спортивну лексику, насичену патріотичною риторикою. Газети, підконтрольні режиму, друкували портрети футболістів з гаслами на кшталт «Вони захистили честь Італії!», «Фашизм формує чемпіонів!», «Ми — нація переможців!». У школах проводилися спеціальні урочистості, під час яких учням демонстрували фотографії з матчів, читали уривки з промов Муссоліні, організовували масові вправи з фізичної підготовки. Таким чином, чемпіонат набував функції не лише культурної події, а й педагогічного інструменту, що формував у молоді почуття гордості й належності до сильної нації.⁸⁴

На міжнародному рівні перемога Італії сприймалася неоднозначно. З одного боку, спортивна майстерність італійської команди не викликала сумнівів — навіть опоненти визнавали її технічну та тактичну перевагу. З іншого — сам факт демонстративної фашистської символіки викликав занепокоєння у ліберальних демократій, які вже тоді усвідомлювали, що спорт може бути не лише грою, а й полем ідеологічного протистояння.

У самій Італії перемога використовувалася для зміцнення внутрішньої єдності. Режим організовував масові демонстрації, вітальні марші, офіційні зустрічі з гравцями на площах великих міст. Збірну приймав особисто Муссоліні, який у промовах наголошував на тому, що це — «перемога всього народу», здобута завдяки «залізній волі і моральній перевазі фашистської нації».⁸⁵ Такі меседжі активно транслювалися в усіх доступних медіа — від

⁸³ Foot J. The Italian National Team and the Cult of the Leader: Mussolini, Football, and National Identity. *History Today*. 2007. Vol. 57, No. 7. P. 18–24.

⁸⁴ Bianchi L. Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 310 p.

⁸⁵ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

плакатів до кіножурналів, які перед показом художніх фільмів демонстрували сюжет про тріумф у Парижі.

Перемога 1938 року стала також приводом для міжнародної дипломатичної гри. Італія позиціонувала себе як держава нового типу, що не лише модернізується технічно й економічно, а й формує нову антропологічну модель — людину-героя, здатну до перемоги як у спорті, так і в політичному протистоянні. Таким чином, спорт і футбол зокрема ставали засобом м'якої сили, інструментом зовнішнього впливу, що міг формувати позитивний образ Італії навіть попри критику її агресивної зовнішньої політики та внутрішнього авторитаризму.

Таким чином, перемога Італії на чемпіонаті світу 1938 року не була ані випадковістю, ані суто спортивним явищем. Вона стала частиною комплексної фашистської стратегії, у якій спорт — зокрема футбол — відігравав роль не лише фізичного чи емоційного захоплення, а й потужного засобу ідеологічної мобілізації, символічного самоствердження та міжнародного позиціонування. В умовах зростаючої напруженості в Європі футбольна перемога слугувала фашистському режиму і як доказ його життєздатності, і як заява про його місце у глобальній ієрархії сил. У цій системі координат спорт остаточно втратив свою аполітичність і став частиною репертуару державного управління свідомістю — як усередині країни, так і на зовнішній арені.

У фашистській Італії міжнародні футбольні матчі стали важливим засобом зовнішньополітичного впливу та інструментом демонстрації ідеологічної, фізичної та культурної переваги режиму.⁸⁶ В умовах, коли фашистська держава прагнула утвердити свій статус великої європейської сили, футбол набув значення більше, ніж спорт. Він став вітриною національного тріумфу, засобом комунікації з іншими країнами і ареною символічного змагання ідеологій. Зокрема, міжнародні матчі перетворилися

⁸⁶ Martin S. *Football and Fascism: The National Game Under Mussolini*. Illustrated ed., reprint. Oxford : Berg Publishers, 2004. 282 p.

на етапи фашистської дипломатії — неформальної, емоційної, але надзвичайно ефективної у досягненні політичних цілей.

Участь італійської збірної в матчах проти команд інших держав супроводжувалася цілою низкою ритуалізованих елементів, які мали на меті не лише вразити, а й ідеологічно «перевиховати» глядача — як на стадіоні, так і перед екранами. Виконання гімну, фашистське вітання, плакати з портретами Муссоліні, ідеологічно забарвлені промови до спортсменів та уболівальників були невіддільною частиною міжнародних ігор. Звичайний футбольний матч перетворювався на спектакль сили, дисципліни та порядку, у якому атлети уособлювали не стільки себе, скільки всю державу і її політичну волю.

Особливу увагу режим приділяв підготовці і супроводу матчів з представниками демократичних країн — таких як Франція, Велика Британія або Чехословаччина. Ці зустрічі сприймалися не просто як спортивні події, а як ідеологічні баталії. Перемога над представником ліберального світу інтерпретувалася у внутрішній пропаганді як доказ переваги фашистського ладу, здатного виховати сильніших, витриваліших і більш відданих своїй батьківщині спортсменів.⁸⁷ Преса подавала ці матчі як символ того, що фашизм є не лише політичною чи військовою доктриною, а й новою культурною нормою, яка формує кращу людину нового часу.

У міжнародному вимірі Італія прагнула не просто брати участь у змаганнях, а бути їх центром, диктуючи неформальні стандарти поведінки, ритуалів, навіть спортивної етики. Італійські гравці демонстрували стриманість, дисципліну, злагожденість дій, а після перемог обов'язково дякували партії, дуче, нації. Це створювало цілком новий тип наративу про спорт — не як вияв індивідуальної майстерності, а як продукт колективної волі нації, уособленої в команді. У такий спосіб фашистський режим

⁸⁷ Scaglia I. Sport and International Politics: The Impact of Fascism on the Italian Olympic Movement (1922–1936). *Contemporary European History*. 2012. Vol. 21, No. 3. P. 359–380.

розмивав межу між політикою й спортом, перетворюючи гру на символ тотального підпорядкування індивіда державі.

Варто зазначити, що значна частина міжнародних матчів відбувалась у супроводі спеціальних заходів, організованих за участю дипломатів, іноземних делегацій, журналістів. Режим прагнув максимально використати публічність спортивних подій для формування позитивного іміджу фашистської Італії. Враження, яке справляли глядацькі трибуни, хода спортсменів, якість інфраструктури та організація безпеки, були розраховані на те, щоб створити образ держави, що контролює всі аспекти суспільного життя з надзвичайною ефективністю. У цьому сенсі спорт виступав своєрідною дипломатичною вітриною, через яку Італія трансливала модернізований, впорядкований і сильний образ самої себе.

Особливо яскраво ця стратегія виявилася у період підготовки до Олімпійських ігор 1940 року, які мали відбутися у Токіо, але були скасовані через війну. Італійська дипломатія активно працювала над тим, щоб використати майбутні ігри як привід для зміцнення міжнародного авторитету через масовану спортивну участь. Створювались тренувальні табори, видавалися пропагандистські журнали про підготовку спортсменів, проводилися турне італійських команд світом. Усе це було елементом однієї великої програми — перетворити спорт на головний інструмент демонстрації «цивілізаційної переваги» фашизму над демократіями та комунізмом.⁸⁸

Усі ці елементи — політизація жестів, ритуалів, слів, публічного простору — створювали враження про непереможну, мобілізовану ідеологічну машину, яка охоплювала навіть такі нейтральні сфери, як спорт. Футбол, з огляду на його масову популярність, особливо активно використовувався в цій системі. Його емоційна напруженість, видовищність, простота й доступність робили його ідеальним каналом ідеологічного впливу

⁸⁸ Scaglia I. Sport and International Politics: The Impact of Fascism on the Italian Olympic Movement (1922–1936). Contemporary European History. 2012. Vol. 21, No. 3. P. 359–380.

як на власне населення, так і на іноземців.⁸⁹ Міжнародні матчі, трансляції, зустрічі з пресою та дипломатичними делегаціями перетворювали спортивну арену на арену ідеологічного суперництва, у якій перемога означала не тільки здобуті очки, а й підтвердження життєздатності режиму.

Загалом міжнародні футбольні матчі у фашистській Італії стали одним із найбільш яскравих прикладів інструменталізації культури для політичних цілей. Вони дозволили режиму не лише мобілізувати власне населення, а й транслювати назовні модель фашистської держави як зразок ефективності, сили й величі. У контексті міжвоєнної Європи, де спорт дедалі більше перетворювався на арену політичної демонстрації, Італія використовувала кожен міжнародний матч як сцену, де підтверджувалася її претензія на лідерство не лише в спорті, а й у політичному майбутньому континенту. Спорт, таким чином, став не лише дзеркалом фашистської ідеології, а й її транслятором — мовчазним, але переконливим свідченням її амбіцій, сили і домінування.

4.2. Масовий спорт та молодь: Opera Nazionale Balilla як інструмент виховання нового покоління італійців

У фашистській Італії включення спорту, зокрема футболу, в систему освіти та молодіжні організації було стратегічним інструментом формування нового типу громадянина — лояльного до режиму, фізично загартованого, дисциплінованого і патріотичного. Цей процес відбувався у тісному зв'язку з ідеологічними установками фашистської держави, яка прагнула контролювати не лише політичну поведінку, а й тілесність, дозвілля, психологію і ціннісну орієнтацію майбутніх поколінь. Спорт, як особливо ефективний засіб впливу на молодь, був інтегрований у навчальні програми,

⁸⁹ Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. *Journal of Modern Italian Studies*. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 315–333.

освітні практики та діяльність підпорядкованих режиму інституцій, що забезпечило йому унікальний статус — не допоміжного елементу, а ключового компоненту фашистського виховання.⁹⁰

Від самого початку режим Муссоліні наголошував на необхідності «фізичного відродження нації», яке тлумачилось не лише як оздоровлення населення, а передусім як ідеологічна трансформація тіла — знаряддя політичної мобілізації. Школи всіх рівнів отримали розпорядження про впровадження регулярних занять із фізичної культури, у яких особливу роль відігравав футбол як командна, колективістська, динамічна гра. Заняття з футболу проводилися на регулярній основі, мали чітку структуру і були спрямовані не лише на розвиток технічних навичок, а й на виховання дисципліни, підпорядкування, командного духу та витривалості — рис, що ідеально відповідали фашистському ідеалу громадянина.

Футбол став основою багатьох шкільних змагань, фестивалів, свят фізичної культури, які набували рис масових ідеологічних дійств. Участь у таких заходах вважалась не лише корисною, а й обов'язковою, її заохочували на рівні державних структур.⁹¹ Учні, які проявляли успіхи у спорті, отримували неформальний статус «майбутніх героїв», а їхні досягнення використовувалися для створення зразкових історій у шкільних виданнях, у пропагандистських статтях чи під час урочистих зібрань. Таким чином, система освіти перетворювалась на платформу ідеологічного програмування, де спорт виконував функцію дисциплінуючого та національно-консолідуючого чинника.

Паралельно з навчальними закладами функціонувала система молодіжних фашистських організацій — зокрема Opera Nazionale Balilla (ONB) та Gioventù Italiana del Littorio (GIL).⁹² Вони стали ключовими

⁹⁰ Landoni E. Propaganda and Information Serving the Italian Sports Movement: The Case of the Periodical *Lo Sport Fascista* (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. Vol. 5, No. 1. P. 43-54.

⁹¹ Bianchi L. *Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy*. Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012. 310 p.

⁹² De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

агентами ідеологічного впливу на молодь. Ці організації не тільки забезпечували регулярну фізичну підготовку, а й організовували футбольні секції, міжорганізаційні змагання, турніри між районами, містами, регіонами. Участь у таких заходах була ознакою політичної лояльності та «правильного» італійського громадянства. У рамках цих структур футбол переставав бути грою в класичному сенсі — він ставав частиною національного ритуалу, що дозволяв інтегрувати молодь у ціннісну парадигму фашизму.

Ідеологічне навантаження спортивної підготовки в молодіжних організаціях було значним. Перед початком тренувань і матчів виконувалися ритуали фашистського привітання, звучали гасла та гімни, а самі вправи часто супроводжувалися коментарями політичного характеру. Інструктори наголошували, що фізична сила — це не просто перевага, а обов'язок громадянина; що спорт — це форма служіння батьківщині. У такий спосіб формувався новий італійський громадянин — не індивідуаліст, а солдат, готовий до самопожертви, до служіння державі, до участі у будівництві великої фашистської нації.

У результаті включення спорту в освіту та молодіжні організації створювало ефективну систему формування політичної ідентичності з юного віку. Молодь засвоювала, що спорт — це не лише шлях до фізичного вдосконалення, але й обов'язок перед нацією, спосіб доведення лояльності, засіб включення в соціальний і державний порядок. Таким чином, футбол як масовий вид спорту набував функції інструмента національного виховання, морального контролю та символічного включення в політичну спільноту фашистської Італії. Спортивна підготовка перетворювалась на процес формування нового покоління, яке не просто грає — воно вчиться жити за законами, продиктованими державою, і з готовністю їх відтворює, не усвідомлюючи, що стало частиною добре спланованого механізму ідеологічного впливу.⁹³

⁹³ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–141.

У фашистській Італії футбол був не лише розвагою або видом спорту, а й потужним засобом політичної мобілізації населення. Режим Беніто Муссоліні використав його потенціал для створення та підтримання ідеологічної єдності, масової участі, емоційного згуртування та формування колективної ідентичності. Футбол перетворився на мову спільного досвіду, засіб трансляції політичного послання та об'єкт колективної гордості, що одночасно функціонував як інструмент національного самоствердження і контролю. Завдяки емоційній природі футболу, його видовищності та здатності об'єднувати людей, фашистський режим мобілізував мільйони громадян, включаючи їх у процес створення нової політичної реальності, в якій гра служила державі.

Футбольні матчі стали невіддільними від політичного ритуалу. Від найвищого рівня — матчів національної збірної, що змагалася на чемпіонатах світу, — до регіональних і аматорських турнірів, усі події супроводжувалися офіційними церемоніями: фашистським вітанням, виконанням гімну, промовами місцевих партійних лідерів. Уболівальники були не просто глядачами — вони ставали учасниками масового ідеологічного дійства. Їхня присутність на стадіоні означала лояльність, солідарність і готовність бути частиною фашистського колективу. Стадіони заповнювали десятки тисяч людей, які скандували гасла на підтримку не лише команди, а й дуче. Ці масові зібрання мали характер політичного спектаклю — і не менш важливий вплив, ніж офіційні мітинги чи паради.⁹⁴

Режим створив умови для повсюдного поширення футболу як практики й як видовища. Заохочувалася участь у спортивних клубах, які об'єднували людей за місцем проживання, роботи чи навчання. Мережа організацій — від Opera Nazionale Dopolavoro до Gioventù Italiana del Littorio — забезпечувала логістику, обладнання, тренерів і простір для занять. Влада створювала масову ілюзію доступності спорту, але в дійсності це був ретельно керований

⁹⁴ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

процес, покликаний включити якомога більше населення у вертикаль державної ідеології.⁹⁵ Участь у футбольному житті сприймалася як суспільно важлива дія, в якій реалізувалася не лише фізична активність, а й громадянська відповідальність.

Футбол також мобілізував населення через створення сильних емоційних зв'язків із командою, яку ототожнювали з нацією. Перемоги італійської збірної на чемпіонатах світу 1934 і 1938 років стали моментами масової ейфорії, під час яких мільйони громадян переживали емоції піднесення, гордості та вдячності до режиму.⁹⁶ Ці почуття трансливалися через медіа, які активно пропагували зв'язок між спортивним успіхом і політичним порядком. Газети, радіо, кінохроніки акцентували на тому, що саме фашизм забезпечив умови для перемоги, а отже, кожна перемога — це перемога фашистської системи як такої. Така нарація формувала почуття причетності до великої історичної справи — навіть у тих, хто не був політично активним.

Роль футболу в мобілізації населення полягала також у створенні структур соціального контролю. Кожен спортивний захід, від тренувань до змагань, був ретельно організований і спостережуваний партійними функціонерами. Гравці, тренери, уболівальники ставали об'єктами нагляду, а поведінка під час матчів — показником політичної надійності. Це дозволяло владі створити ілюзію спонтанної масової участі при одночасному збереженні контролю. Влада не лише стимулювала футбольну активність, а й спрямовувала її в потрібне русло, використовуючи гру як форму дисциплінування і водночас канал для емоційної розрядки, що зміцнювала довіру до режиму.

Важливим аспектом футбольної мобілізації було й те, що вона охоплювала всі соціальні верстви. Незалежно від віку, статі, регіону чи рівня

⁹⁵ Cannistraro P. V. *Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's Cultural Policies and Institutions*. New York : Routledge, 2020. 368 p.

⁹⁶ Polishchuk R. Philosophical-anthropological and socio-philosophical vision of sport. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2019. No. 3. P. 93–100.

освіти, футбол об'єднував людей у спільному досвіді.⁹⁷ Це створювало відчуття національної єдності, що було особливо цінним для фашистської держави, яка прагнула подолати регіональні й класові розбіжності, нав'язуючи єдиний образ нового італійського громадянина. Масові футбольні турніри, змагання між підприємствами, школами чи сільськими громадами слугували не лише дозвіллям, а й політичному конструюванню спільноти, у якій кожен мав свою роль і місце.

Футбол як форма мобілізації не обмежувався територією Італії. Міжнародні матчі, особливо переможні, слугували каталізатором національного піднесення, що дозволяло режиму активізувати населення у відповідь на зовнішньополітичні події. Наприклад, участь у змаганнях проти інших держав слугувала не лише спортивною акцією, а й символічною демонстрацією сили і престижу фашистської нації.⁹⁸ Це створювало підстави для гордості, навіть якщо економічне становище чи політична ситуація були далекими від ідеалу. Футбольна перемога вивищувала державу над іншими у символічному порядку, закріплюючи за Італією статус могутньої, цілісної і гідної нації.

Таким чином, футбол у фашистській Італії виконував подвійну функцію: він був і каналом залучення мас до національного проекту, і засобом психологічного й ідеологічного управління цими масами. Його використання в системі державного апарату мобілізації дозволяло режиму залучити громадян до політичного процесу без прямої участі в партії чи уряді.⁹⁹ Участь у футбольному житті, емоційне співпереживання, святкування перемог — усе це формувало у населення відчуття належності до чогось більшого, а отже — готовність підтримати систему, яка надавала цій належності сенс. У цьому сенсі футбол став не просто грою, а потужною

⁹⁷ Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. *Journal of Modern Italian Studies*. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 315–333.

⁹⁸ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

⁹⁹ Forgacs D. *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism and Culture*. London : Lawrence & Wishart, 1986. 224 p.

зброєю у руках влади — зброєю, що не стріляє, але дисциплінує, надихає і контролює водночас.

4.3. Падіння режиму Беніто Муссоліні і трансформація спортивної культури в Італії

Падіння фашистського режиму в Італії 1943 року стало не лише політичною та військовою поразкою, а й культурним зламом, що торкнувся всіх аспектів суспільного життя, зокрема й спортивної сфери. Спорт, який упродовж двох десятиліть був інструментом фашистської ідеології, символом колективної дисципліни та фізичного виховання «нового італійця», втратив свою політичну спрямованість і потребував радикальної переоцінки своєї ролі в демократизованому суспільстві.¹⁰⁰ Процес деполітизації спорту, що розпочався після капітуляції режиму Муссоліні, був складним і поступовим, позначеним як прагненням відмежуватись від тоталітарного минулого, так і пошуком нової ідентичності в умовах постфашистської Італії.

Формальним моментом відліку цього процесу стало утворення Королівського уряду під проводом П'єтро Бадольйо та оголошення про заборону фашистської партії. У спортивній сфері це виявилось у розпуску Gioventù Italiana del Littorio (GIL) — централізованої молодіжної структури, яка в роки диктатури відповідала за фізичне виховання ідеологічно лояльної молоді.¹⁰¹ Після 1943 року цю організацію визнали носієм репресивної моделі соціалізації, а її інфраструктура частково була націоналізована або передана новоствореним аполітичним спортивним товариствам. Спортивні об'єкти, які ще не були знищені внаслідок бойових дій, переосмислювалися як простори дозвілля, а не державної мобілізації.

Одним із ключових напрямів деполітизації стало усунення ідеологічних маркерів зі спортивного життя. Плакати із зображенням дуче, гасла на

¹⁰⁰ Martin S. *Football and Fascism: The National Game Under Mussolini*. Illustrated ed., reprint. Oxford : Berg Publishers, 2004. 282 p.

¹⁰¹ De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

стадіонах, обов'язкове виконання фашистських ритуалів під час змагань — усе це зазнало демонтажу.¹⁰² Нові урядові структури почали поступово реформувати систему фізичного виховання, намагаючись відновити її на демократичних засадах. У школах скасували обов'язкові стройові вправи, паради та гімнастичні покази як форму політичного театру, що було характерне для фашистського періоду. Замість цього акцент робився на гармонійному розвитку особистості, зміцненні здоров'я та загальному фізичному добробуті, незалежно від політичної орієнтації учня.

Попри офіційну лінію на деполітизацію, повна дерадикалізація спортивного простору виявилася складною. Багато інституцій, які були створені за часів фашизму, продовжували функціонувати, хоч і з оновленими статутами. Наприклад, Італійський національний олімпійський комітет (CONI), який відігравав провідну роль у спортивній політиці режиму, зберігся після 1943 року, проте був підпорядкований вже не ідеологічному, а професійному управлінню.¹⁰³ Його завданням стало відновлення міжнародного спортивного іміджу Італії, зокрема через участь в Олімпійських іграх та створення нової системи спортивної освіти. Таким чином, CONI став містком між фашистським минулим і демократичним майбутнім спорту, зберігши інституційну тяглість, але змінивши свою ціннісну орієнтацію.

Деполітизація спорту не була лише внутрішнім процесом. Під тиском міжнародної спільноти, яка вимагала денацифікації у всіх сферах громадського життя, італійське суспільство змушене було не лише прибрати символіку минулого, а й виробити нову наративну рамку для спортивної культури.¹⁰⁴ Замість культу тіла і героїзму, характерного для фашистської естетики, в публічному дискурсі почали домінувати мотиви мирного

¹⁰² De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981. 312 p.

¹⁰³ Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. *Journal of Modern Italian Studies*. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 315–333.

¹⁰⁴ Mazzuca H. *Soccer Fascism: Sports and International Relations in Italy, 1934–1938*. MS thesis. The University of Western Ontario, 2023. 112 p.

суперництва, людського потенціалу, спортивної етики та чесної гри. Преса, зокрема «La Gazzetta dello Sport», яка раніше активно транслювала фашистські настанови, після 1945 року змінює стиль подачі, акцентуючи увагу на технічних аспектах гри, особистих історіях спортсменів і соціальних функціях спорту в мирному суспільстві.

Особливого значення у повоєнний період набув процес реабілітації футболу, який у роки фашизму був найбільш інструменталізованим видом спорту. Після 1943 року італійські футбольні клуби намагалися дистанціюватися від своєї участі у пропагандистській машині. Відбувалися кадрові зміни, оновлювалися спортивні структури, формувалася новий стиль гри та комунікації з фанатами.¹⁰⁵ Водночас футбол залишався потужним джерелом емоційної єдності, але вже не в контексті ідеологічної мобілізації, а в сенсі цивільного відродження після війни.

Після 1945 року Італія вступила в етап відновлення, в якому спорт став одним з інструментів реінтеграції суспільства. Замість централізованої моделі виховання «нового італійця» почалася підтримка локальних ініціатив, громадських клубів і аматорського спорту.¹⁰⁶ Це була принципово нова модель — не ієрархічна, а горизонтальна, де спорт мав бути доступним кожному, без огляду на соціальне походження, політичні вподобання чи ідеологічну лояльність. Саме така демократизація спорту дала змогу поступово відновити довіру суспільства до фізичної культури як до елемента повсякденного життя, а не державної мобілізації.

У цілому процес деполітизації спорту після 1943 року став частиною ширших трансформацій італійського суспільства, яке прагнуло звільнитися від тоталітарного минулого. Спорт, який ще донедавна був знаряддям контролю, дисципліни та масової ідеології, поступово перетворювався на сферу самовираження, соціального діалогу та громадянської свободи. Цей перехід не був ані легким, ані лінійним, але він заклав основи для

¹⁰⁵ De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.

¹⁰⁶ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 565 p.

формування нового образу спорту в Італії — як демократичного простору, вільного від політичного диктату і відкритого для всіх соціальних груп.

Після падіння фашистського режиму на чолі з Беніто Муссоліні в 1943 році і завершення Другої світової війни Італія вступила в нову епоху свого політичного, культурного та соціального життя, що не могло не вплинути на розвиток футболу як одного з ключових елементів національної ідентичності. Футбол, який упродовж двох десятиліть був щільно інтегрований у фашистську пропагандистську машину, зазнав значної трансформації. Нові напрями його розвитку після війни визначалися не лише прагненням до деполітизації, але й необхідністю модернізації інституцій, комерціалізації видовища та адаптації до нових соціальних умов демократичної республіки. У цих процесах футбол поступово втратив статус «державної справи» й почав функціонувати як автономне поле спортивного, культурного та економічного буття.¹⁰⁷

Після 1945 року одним із основних векторів трансформації італійського футболу стало його відновлення як самостійної, позаідеологічної інституції. Клуби, які раніше діяли під контролем фашистських структур або залежали від підтримки держави, перейшли до самоуправління або опинилися у сфері впливу місцевих громад і приватних інвесторів. Така децентралізація сприяла зростанню конкуренції, автономії управлінських структур і фінансової відповідальності. Водночас цей процес був нерівномірним: деякі клуби опинилися в кризі через зруйновану інфраструктуру та втрату підтримки, тоді як інші, особливо ті, що базувалися у великих містах, зуміли мобілізувати ресурси для відновлення своєї діяльності.¹⁰⁸

Новим явищем у післявоєнному футбольному середовищі стала комерціалізація спорту. Якщо в епоху фашизму головною функцією футболу було ідеологічне виховання і мобілізація, то в умовах ринкової економіки спорт поступово перетворювався на продукт масового споживання. Італійські

¹⁰⁷ Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 129.

¹⁰⁸ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 229p.

клуби почали впроваджувати платний вхід на матчі, розвивати мережу фан-клубів, видавати сувенірну продукцію. Матчі Серії А почали розглядатися не лише як спортивні події, а як елементи масової культури, що поєднують емоційний досвід, естетику видовища та економічну вигоду. Преса, особливо спортивна, стала важливим гравцем у цьому процесі, формуючи публічний образ футболістів, клубів, матчів як елементів національного наративу. Водночас трансляції матчів на радіо і, згодом, на телебаченні, значно розширили аудиторію футболу та підвищили його популярність серед різних соціальних груп.

Ще одним визначальним напрямом став розвиток спортивної інфраструктури. Повоєнна реконструкція торкнулася не лише житла та промисловості, але й стадіонів, тренувальних баз, дитячо-юнацьких академій. Держава, хоча й дистанціювалася від прямого управління спортом, все ж підтримувала його у межах соціальної політики, інвестуючи в доступні спортивні майданчики та освітні програми.¹⁰⁹ З'явилися нові школи футболу, секції при муніципалітетах, приватні академії. Це дозволило суттєво розширити базу для підготовки молодих гравців, що в перспективі сприяло зростанню якості гри на національному рівні.

На рівні ігрових практик також спостерігалися інновації. Італійські тренери почали адаптовувати нові тактичні моделі, що формувалися у футбольному світі — зокрема в Бразилії, Англії, Угорщині. В 1950-х роках розпочалася ера так званого «катеначо» — оборонної схеми гри, яка згодом стала «візитівкою» італійського футболу. Попри свою критику з боку частини спортивної спільноти, ця система виявилась ефективною у змаганнях із сильними суперниками і сприяла зростанню міжнародного авторитету італійських клубів. Водночас у країні точилися активні дебати про естетику гри, баланс між атакою і обороною, що свідчило про підвищення рівня футбольної рефлексії у суспільстві.¹¹⁰

¹⁰⁹ Так само. 119р.

¹¹⁰ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006. 136р.

Футбол також ставав важливим чинником регіональної ідентичності. У період після війни італійське суспільство переживало нову хвилю внутрішньої диференціації, в якій футбол став важелем локального патріотизму. Уболівальники ототожнювали себе з клубами, що представляли їхнє місто чи регіон, що посилювало зв'язок між громадою та футбольною структурою. Особливо важливим це було для Півдня Італії, який довгий час перебував у тіні північного домінування. Вихід на передові позиції таких клубів, як «Наполі», символізував не лише спортивне піднесення, а й соціально-культурну емансипацію регіону.¹¹¹

На міжнародній арені італійський футбол також активізувався, прагнучи повернути втрачений післявоєнний авторитет. Участь національної збірної в чемпіонатах світу та Європи розглядалася не тільки як спортивне завдання, а як місія національної репрезентації. Клуби також активно брали участь у міжнародних турнірах, поступово інтегруючись у глобальну футбольну систему. Така відкритість до зовнішнього світу сприяла не лише підвищенню ігрового рівня, а й стимулювала модернізацію управління, адаптацію до європейських стандартів і трансформацію культурних моделей уболівання.

Таким чином, нові напрями розвитку італійського футболу після падіння фашизму відзначалися багатовекторністю. Вони охоплювали інституційну реформу, інфраструктурне оновлення, комерціалізацію, тактичну інновацію, соціальну інклюзію та міжнародну відкритість. Усе це дозволило футболу не лише звільнитися від тягара політичної інструменталізації, але й перетворитися на одну з найдинамічніших і найвпливовіших сфер культурного життя Італії другої половини ХХ століття.

Спадщина фашистського періоду в сучасному італійському футболі є складним і багатошаровим явищем, яке поєднує в собі суперечливі елементи історичної пам'яті, інституційної спадковості, символічної риторики та культурних практик. Незважаючи на те, що офіційна ідеологія фашизму була

¹¹¹ Так само. 121р.

засуджена й відкинута після 1943 року, певні структури, ритуали й образи, закладені в часи Муссоліні, збереглися в трансформованому вигляді в сучасному футбольному просторі. Їхня присутність не завжди є очевидною, але на глибшому рівні вони продовжують впливати на культурну уяву, публічні практики та функціонування футбольної системи в Італії.

Один із головних елементів спадщини фашизму — це сама ідея футболу як важливого інструменту формування національної єдності та символічного представлення італійської держави. У 1930-х роках футбол був використаний як головна платформа демонстрації сили фашистського режиму, що знайшло яскраве втілення в перемогах на чемпіонатах світу 1934 та 1938 років. Ці досягнення стали частиною офіційного історичного наративу, який формував образ Італії як потужної, організованої та ідеологічно єдиної нації. Після падіння режиму цей наратив не зник повністю, а залишився у вигляді національного спортивного міфу, який і надалі підтримується ЗМІ, футбольною історіографією та шанувальниками гри.¹¹²

Ще одним важливим аспектом є інституційна спадковість. Попри глибоку політичну трансформацію, багато організацій, які були створені або реформовані в часи фашистського режиму, продовжували існувати в нових політичних реаліях. Зокрема, Італійський національний олімпійський комітет (CONI), заснований у 1926 році як інструмент контролю за фізичним вихованням, залишився ключовим координаційним органом у сфері спорту. Хоча його діяльність зазнала демократизації, структурна логіка централізованого управління, закладена ще в часи диктатури, частково збереглася, зокрема в системі федерацій, методах підготовки кадрів і формах організації масових спортивних заходів.

Не менш значущою є візуальна та символічна спадщина. Деякі архітектурні об'єкти, зведені в епоху фашизму, досі функціонують як

¹¹² Муссоліні – «батько» італійського кальчо. URL: <https://ua.tribuna.com/blogs/classicfootball/2794384/> (дата звернення: 10.05.2025).

футбольні стадіони — наприклад, Стадіо Олімпіко в Римі, який був частиною масштабного проєкту Foro Mussolini. Хоча в публічному дискурсі вже не зберігається пряма апологія диктатури, сама матеріальна присутність цих споруд нагадує про часи, коли архітектура спорту була підпорядкована естетичі сили, порядку й героїзму. Ці об'єкти перетворилися на своєрідні пам'ятники суперечливої доби, які складно повністю деконтекстуалізувати в умовах сучасності.

Слід також звернути увагу на риторику, яка іноді віддунує в сучасному спортивному середовищі. В певних фанатських колах, особливо на ультраправому боці політичного спектру, досі зберігається естетика й лексика, що апелює до фашистських символів — через гасла, пісні, жестову символіку.¹¹³ Хоча на рівні законодавства такі прояви караються, а футбольні клуби офіційно дистанціюються від будь-яких форм політичного екстремізму, соціальна реальність уболівальницького руху демонструє складність повного розриву з минулим. Поява на трибунах портретів Муссоліні та написів на кшталт «Opore al Duce» є маркерами того, що фашистська естетика все ще залишається елементом підпільної, хоч і маргінальної, субкультури в окремих сегментах фанатського середовища.¹¹⁴

Водночас спадщина фашизму в італійському футболі не зводиться лише до політичних алюзій. Вона також проявляється в структурних рисах самої гри — у високій ролі дисципліни, організованості, стратегічного мислення, що формувалися в роки, коли спорт був тісно інтегрований у виховну систему. Італійський футбол, відомий своєю оборонною майстерністю, тактичною витонченістю та колективною злагожденістю, частково наслідує ідеали, що були культивовані в епоху фашизму як цінності «ідеального

¹¹³ Муссоліні – «батько» італійського кал'чо. URL: <https://ua.tribuna.com/blogs/classicfootball/2794384/> (дата звернення: 10.05.2025).

¹¹⁴ Коваленко А. Муссоліні живий: чому в Італії досі бережуть фашистські пам'ятники. Depo.ua. 2017. URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/mussolini-zhiviy-chomu-v-italiyi-dosi-berezhut-fashistskipam-yatniki-201710066533> 51 (дата звернення: 10.05.2025).

громадянина»: підпорядкування особистого его командному добру, витримка, фізична й моральна твердість.

На рівні суспільної пам'яті ця спадщина є водночас джерелом суперечок і об'єктом культурної рефлексії. Частина суспільства прагне дистанціюватися від темного минулого, вбачаючи у будь-яких залишках фашистської культури загрозу для демократії. Інші ж — особливо в середовищі націоналістично налаштованих вболівальників або у середовищі ностальгії за «величчю Італії» — схильні романтизувати досягнення 1930-х років, сприймаючи футбольні перемоги того часу як частину національної гордості, відокремлену від політичного контексту.¹¹⁵ У цьому полягає одна з найбільших складностей осмислення фашистської спадщини: її успішні візуальні образи й символи часто відриваються від тоталітарного змісту, що їх породив.

Таким чином, сучасний італійський футбол не є ізольованим від спадщини фашистського минулого. Ця спадщина виявляється не лише в архітектурі чи символіці, але й у глибших шарах культури гри, організації клубного життя, фанатських практиках та суспільних уявленнях про спорт як частину національної ідентичності.¹¹⁶ Проблема полягає не лише у фізичному виживанні елементів минулого, а в їх символічному переосмисленні. Викликом для сучасного італійського суспільства є не просто боротьба з проявами фашистської естетики, а розробка нової рамки інтерпретації, яка дозволить осмислити історичну тяглість без її героїзації, водночас визнаючи роль спорту в національній історії та намагаючись витворити більш інклюзивну й демократичну спортивну культуру.

¹¹⁵ Коваленко А. Муссоліні живий: чому в Італії досі бережуть фашистські пам'ятники. Depo.ua. 2017. URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/mussolini-zhiviy-chomu-v-italiyi-dosi-berezhut-fashistskipamyatniki-201710066533> 51 (дата звернення: 10.05.2025).

¹¹⁶ Foot J. Calcio: A History of Italian Football. Illustrated ed. London : Fourth Estate, 2006.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє зробити низку узагальнених висновків щодо використання спорту — передусім футболу — як інструменту пропаганди у фашистській Італії (1922–1943), а також оцінити наслідки цієї політики для масової культури, міжособистісної взаємодії та міжнародного іміджу країни.

Досвід Італії періоду правління Беніто Муссоліні демонструє, наскільки гнучким і водночас небезпечним може бути використання спорту як інструменту політичної мобілізації та ідеологічного контролю. З огляду на те, що політизація спортивних подій і сьогодні залишається актуальною практикою у багатьох державах світу, висновки, зроблені у цій роботі, релевантні не лише до історичних подій, а й до сучасності. Останні десятиліття довели, що великі спортивні заходи — такі як Олімпійські ігри чи чемпіонати світу з футболу — продовжують слугувати засобом формування вигідного образу держави, демонстрації сили та єдності суспільства, а іноді — і виправдання зовнішньополітичних амбіцій. Приклади з сучасної росії (такі як, Олімпіада в сочі 2014 року чи чемпіонат світу з футболу 2018 року) лише підтверджують універсальність механізмів, що використовувалися ще в Італії 1930-х років.

У ході дослідження було доведено, що спорт у фашистській Італії трансформувався з маргінальної сфери соціального життя у потужний інструмент державної політики. Його роль значно виходила за межі фізичного виховання — спорт став елементом формування нової соціальної реальності, у якій тіло, ритуал, дисципліна та змагання виконували функції не лише культурної ідентифікації, але й політичного контролю.

Спорт використовувався фашистським режимом як символ сили, єдності, покори та національного тріумфу, а його інституційна централізація

та стандартизація забезпечили ефективне проникнення у повсякденне життя італійських громадян, особливо молоді.

Дослідження передумов розвитку спорту в Італії до приходу фашистів до влади показало, що спорт ще до 1922 року мав значний соціальний потенціал і поступово переходив від елітарної розваги до масового явища. Урбанізація, підвищення освітнього рівня, розвиток масової культури сприяли популяризації спорту, що було використано фашистським режимом як базис для ідеологічної інтеграції населення.

Футбол, завдяки своїй видовищності, емоційній насиченості та масовій популярності, став основним інструментом фашистської спортивної політики. Перемоги збірної Італії на чемпіонатах світу 1934 і 1938 років набули статусу символів ефективності фашистського виховання та величі нації. Масове будівництво стадіонів, архітектурна пропаганда, інституціоналізація фізичного виховання та уніфікація спортивного життя стали свідченням прагнення режиму перетворити футбол на механізм ідеологічного формування особистості — відданої, мужньої, колективістської.

Особливу увагу було приділено вихованню молоді через діяльність Opera Nazionale Balilla та Gioventù Italiana del Littorio. Спорт, у тому числі футбол, став ключовим інструментом виховання «нового італійця» — фізично загартованого, дисциплінованого, патріотичного та цілковито лояльного до режиму.

Після падіння фашистського режиму у 1943 році розпочався процес деполітизації спорту. Хоча частина інституційної спадковості (наприклад, CONI) збереглася, спорт у нових умовах розвивався як самостійна сфера культурного та соціального життя. Було ліквідовано обов'язкові ритуали, політичну символіку та структури фашистського виховання. Футбол поступово перетворився на складову частину демократичного суспільства,

хоча певні елементи фашистської спадщини — архітектурні, риторичні, структурні — і досі залишаються у футбольній культурі Італії.

Сучасний італійський футбол є простором, де продовжують зіштовхуватися історія, пам'ять, ідентичність і політика. Архітектура стадіонів, фанатська культура та частково збережені ритуали засвідчують складність повного розриву з тоталітарним минулим. Водночас італійське суспільство виробило нові механізми інтерпретації цієї спадщини, прагнучи уникати її героїзації та будувати демократичну спортивну культуру.

Таким чином, поставлена у роботі мета — здійснити комплексний аналіз ролі спорту, зокрема футболу, в реалізації ідеологічних стратегій фашистського уряду, а також вивчити наслідки цього впливу на масову культуру та ідентичність — була досягнута. Виконання завдань дозволило охопити передумови розвитку спорту в Італії, дослідити засоби державної політики у сфері спорту, з'ясувати механізми спортивної пропаганди, оцінити наслідки падіння режиму для спортивної сфери та окреслити трансформації, що відбулися у італійському футболі до сучасності.

Отримані результати свідчать про те, що спорт у фашистській Італії був не лише елементом фізичної культури, а й складовою ширшого політичного проєкту. Його використання як інструменту масової мобілізації та контролю залишило відчутний слід у національній історії, який і донині впливає на культуру спорту в Італії. Уроки цього досвіду мають бути враховані при аналізі сучасних спроб політизації спорту, адже забезпечення його незалежності та автономності є важливою умовою стійкості демократичних інституцій та розвитку відкритого громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Governo Italiano. Legge sullo sport e la educazione fisica (Legge n. 2064). Roma : *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, 1928. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1928-11-14:2064> (дата звернення: 04.03.2025).
2. LEGGE 3 aprile 1926, n. 2247. Istituzione dell'Opera nazionale «Balilla» per l'assistenza e l'educazione fisica e morale della gioventù. *Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia*. 1927. № 7 (11 gennaio). C. 86. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:legge:1926-04-03:224> (дата звернення: 09.05.2025).
3. Mussolini B. La dottrina del fascismo. Roma : Edizioni del Littorio, 1932. URL: <https://web.archive.org/web/20060510141603/http://wings.buffalo.edu/litgloss/mussolini/text.shtml> (дата звернення: 12.02.2025).
4. REGIO DECRETO-LEGGE 16 maggio 1925, n. 582. Istituzione dell'Opera nazionale del dopolavoro. *Gazzetta Ufficiale del Regno d'Italia*. 1925. № 112 (14 maggio). C. 1842. URL: <https://www.normattiva.it/uri-res/N2Ls?urn:nir:stato:regio.decreto.legge:1925-05-16:582> (дата звернення: 09.05.2025).
5. Козлова К. Справа його живе: чому італійці тримаються за фашистську архітектуру. Birdinflight. 2017. URL: <https://birdinflight.com/architectura-uk/20221006-fascist-architecture.html> (дата звернення: 10.05.2025).
6. Козловська С. Філософські засади фізичної культури і спорту. Актуальні проблеми фізичного виховання: теорія та практика : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (17 листоп. 2022 р.). Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. С. 119–124.

7. Корчина Н. Досвід Італії у переосмисленні фашистської монументальної спадщини на прикладі барельєфу Муссоліні в Боцен/Больцано. Національна академія мистецтва. 2023. № 33. С. 164–177. URL: <http://naoma-science.kiev.ua> (дата звернення: 13.07.2024).
8. Коваленко А. Муссоліні живий: чому в Італії досі бережуть фашистські пам'ятники. Depo.ua. 2017. URL: <https://www.depo.ua/ukr/svit/mussolini-zhiviy-chomu-v-italiyi-dosi-berezhu-t-fashistskipam-yatniki-20171006653351> (дата звернення: 10.05.2025).
9. Кривенко О. Г. Розвиток спорту в умовах політичних змін: історичний аналіз на прикладі фашистської Італії. Історичний журнал. 2020. № 2. С. 59–68.
10. Кудрик Н. Рим у мріях Муссоліні. Радіо Свобода. 2007. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/964827.html> (дата звернення: 10.05.2025).
11. Манн Р. В., Баранов Г. О. Корпоративізм у 1920–1930-х рр. в політиці та економіці в міжнародному контексті. Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. 2021. № 62. С. 53–63.
12. Метельова Т. О. Формування загальнонаціональної єдності засобами політики пам'яті в Італії: досвід для України. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/4891/1/Formuvannia%20zahalnonatsionalnoi%20yednosti%20zasobamy.pdf> (дата звернення: 13.07.2024).
13. Нечаєва-Юрійчук Н. Ідеологія та практика нацизму в контексті сучасних викликів. Сучасні дослідження з німецької історії. 2024. № 50. С. 93–97.
14. Петренко Л. А. Футбол та ідеологія: історичний аспект італійського досвіду. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018.
15. Петров В. С. Фашизм та спорт: аналіз впливу ідеології на фізичну культуру в Італії. Наукові записки Національного

університету фізичного виховання і спорту України. 2020.

- 16.Диктатори теж любили футбол. URL:
<https://1927.kiev.ua/news/view/80141> (дата звернення:
10.05.2025).
- 17.Муссоліні – «батько» італійського кальчо. URL:
<https://ua.tribuna.com/blogs/classicfootball/2794384/> (дата
звернення: 10.05.2025).
- 18.Як проходив другий чемпіонат світу з футболу, який став
найшвидшим в історії. URL:
[https://ua.tribuna.com/football/blogs/3066148-yak-proxodiv-drugij-
chempio nat-svitu-z-futbolu-yakij-stav-najs/](https://ua.tribuna.com/football/blogs/3066148-yak-proxodiv-drugij-chempio-nat-svitu-z-futbolu-yakij-stav-najs/) (дата звернення: 10.05.2025).
- 19.Abrams R. I. Playing Tough: The World of Sports and Politics.
Boston : Northeastern University Press, 2013. 280 p.
- 20.Atkin N., Tallett F. Fascism and European Modernity. London :
Routledge, 2017. 258 p.
- 21.Bale J. Mussolini and Football: The Fascist Regime's Use of Sport for
Political Gains. *Journal of Sport History*. 2018. Vol. 45, No. 2. P. 123–
141.
- 22.Ben-Ghiat R. Fascist Modernities: Italy, 1922–1945. Berkeley :
University of California Press, 2001. 320 p.
- 23.Bianchi L. Mobilizing Bodies: Sport, Politics, and Society in Fascist Italy.
Unpublished doctoral dissertation. Bologna : University of Bologna, 2012.
310 p.
- 24.Booth D. The Olympic Games: A Social Science Perspective. London :
Routledge, 2005. 320 p.
- 25.Boykoff J. The 1936 Berlin Olympics: Race, Power, and Sportswashing.
Illinois : Common Ground Research Networks, 2023. 188 p.
- 26.Cannistraro P. V. Mussolini's Cultural Revolution: Fascist Italy's
Cultural Policies and Institutions. New York : Routledge, 2020. 368 p.
- 27.Conti M. Architecture and Ideology: The Stadiums of Mussolini's Italy.
Master's thesis. Milano : Politecnico di Milano, 2018. 150 p.
- 28.De Felice R. Intervista sul fascismo. Torino : Einaudi, 2000. 220 p.

29. De Grand A. *Italian Fascism: Its Origins & Development*. Lincoln : *University of Nebraska Press*, 1995. 280 p.
30. De Grand A. J. Fascist Italy and Sport: Nationalism and Propaganda. *European History Quarterly*. 2015. Vol. 47, No. 4. P. 419–437.
31. De Grazia V. *The Culture of Consent: Mass Organization of Leisure in Fascist Italy*. Cambridge : *Cambridge University Press*, 1981. 312 p.
32. Dunstan D. Mussolini's Stadiums: Architectural Symbols of Fascist Ideology. *Journal of Architectural History*. 2019. Vol. 32, No. 3. P. 289–306.
33. Eichberg H. Body Cultures under Fascism: Comparative Perspectives. *International Journal of the History of Sport*. 1998. Vol. 15, No. 4. P. 1–24.
34. Foot J. *Calcio: A History of Italian Football*. Illustrated ed. London : *Fourth Estate*, 2006. 565 p.
35. Foot J. The Italian National Team and the Cult of the Leader: Mussolini, Football, and National Identity. *History Today*. 2007. Vol. 57, No. 7. P. 18–24.
36. Forgacs D. *Rethinking Italian Fascism: Capitalism, Populism and Culture*. London : *Lawrence & Wishart*, 1986. 224 p.
37. Goldstein M. Fascism and Sport: Mussolini's Football Strategy. *Sports in Society*. 2017. Vol. 9, No. 1. P. 15–27.
38. Gori G. *Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers*. London: *Routledge*, 2004. 251 p.
39. Griffin R. *The Nature of Fascism*. New York : *St. Martin's Press*, 1993. 249 p.
40. Martin S. *Football and Fascism: The National Game Under Mussolini*. Illustrated ed., reprint. Oxford : *Berg Publishers*, 2004. 282 p.
41. Mazzuca H. *Soccer Fascism: Sports and International Relations in Italy, 1934–1938*. MS thesis. The University of Western Ontario, 2023. 112 p.
42. Landoni E. *Propaganda and Information Serving the Italian Sports*

Movement: The Case of the Periodical *Lo Sport Fascista* (1928–43) // *Journal of European Periodical Studies*. 2020. Vol. 5, No. 1. P. 43-54.

43. Polishchuk R. Philosophical-anthropological and socio-philosophical vision of sport. *European Philosophical and Historical Discourse*. 2019. No. 3. P. 93–100.
44. Rado S. Sport and Fascist Propaganda in Italy, 1922–1943. *Journal of Modern Italian Studies*. 2010. Vol. 15, No. 3. P. 315–333.
45. Scaglia I. Sport and International Politics: The Impact of Fascism on the Italian Olympic Movement (1922–1936). *Contemporary European History*. 2012. Vol. 21, No. 3. P. 359–380.

ДОДАТКИ

Додаток 1. Італійська команда виконує фашистський салют на чемпіонаті світу з футболу 1934 року.

URL:<https://www.nytimes.com/athletic/6238520/2025/03/30/world-cup-winners-it-aly-1934/> (дата звернення 04.06.2025)

Додаток 2. Італійська збірна позує з кубком після перемоги чемпіонату світу 1938 року в Парижі.

URL:
<https://www.cbc.ca/sports/soccer/1938-world-cup-italy-repeats-as-champions-1.853724> (дата звернення 04.06.2025)

Додаток 3. Хлопчики в уніформі Opera Nazionale Balilla 1936 рік.

URL:

https://en.wikipedia.org/wiki/Opera_Nazionale_Balilla#/media/File:Ballilla-Italian_Fascist_Children's_Organisation.png (дата звернення 05.06.2025)

Додаток 4. Почесна ложа Олімпійського стадіону, з якої Муссоліні в компанії інших представників фашистської партії спостерігає за гімнастичним виступом ОНД. 9.06.1938.

URL:

[https://patrimonio.archivioluce.com/luce-web/detail/IL3000024570/12/il-palco-d-onore-dello-stadio-olimpico-cui-mussolini-compagnia-altre-autorita-del-partito-fasc ista-asiste-al-saggio-ginnico-o-n-d.html](https://patrimonio.archivioluce.com/luce-web/detail/IL3000024570/12/il-palco-d-onore-dello-stadio-olimpico-cui-mussolini-compagnia-altre-autorita-del-partito-fasc-ista-asiste-al-saggio-ginnico-o-n-d.html) (дата звернення 05.06.2025)

Додаток 5. Пропагандистський плакат 1938 року з гаслом

«Вірити, підкорятися, боротися»

URL: <https://catalogo.cultura.gov.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0500659600>

(дата звернення 05.06.2025)

Додаток 7. Офіс організації «*Opera Nazionale Dopolavoro*»

URL: https://www.wikiwand.com/it/articles/Sindacalismo_fascista

(дата звернення 06.06.2025)